

Bidrag til Den sønderjydske Salmebogs Historie.^{*)}

Af Thade Petersen.

Sønderjylland har vel nok Æren af at være den danske evangeliske Salmesangs Vugge. Det var i Haderslev, Claus Mortensen Tøndebinder og Hans Olufsen Spandemager fra Malmø lærte „danske Viser“ at kende. Men det blev alligevel ikke her, den første danske Salmebog kom frem. Skønt Sønderjylland fostrede en af vore største Salmedigtere, og det var i Tønder, „Den yndigste Rose“ blev funden, besad det ingen særlig Evne for Salmesamling. Ganske vist var der i det 18. Aarhundrede en sønderjydske Præst, Æ g i d i u s i Varnæs, der udgav en Salmebog, efter sit Trykkested kaldet „Flensborg-Salmebog“, men den fik ringe Betydning, brugtes kun i et Par Sogne. Til Gengæld har Sønderjyderne holdt des fastere ved de Salmebøger, de engang havde lært at kende. Vor Salmehistorie bliver derfor noget anderledes end Kongerigets. Forskellen blev trukket endnu stærkere op, idet ogsaa Salmebogen efter 1864 var udsat for at blive et Led i Fortyskningsbestræbelserne — ikke saa meget ved det, der blev optaget i den, som ved enkelte Salmer eller Salmever, der blev strøget eller ændret noget.

Fra Tiden før Reformationen véd vi ikke stort hernede fra saa lidt som fra det øvrige Land. Vi har Helgenviser og sligt, men Salmer i vor Forstand har Forskere som Brandt og Helveg ikke fundet. Salmetonen træffer vi først i Reformationstiden, og da staar Sønderjylland ingenlunde tilbage for det øvrige Danmark. Seminarielærer Dr. Niels Møller peger i sit

*) E. S. Materialet til denne Afhandling har Th. Petersen indsamlet for adskillige Aar siden. Da han i Foraaret 1943 vilde give det fra sig, lod han mig gennemse det. Det viste sig da, at der var for mange Gentagelser. Jeg paatog mig at maskinskrive og sammendrage hans Arbejde, konfererede det med de originale Arkivafskrifter, afsluttede det og har læst Korrektur. Fr. Schrøder.

grundige Arbejde „Salmesprog og Salmetyper i Reformationsaarhundredet“ Gang efter Gang paa Ejendommeligheder, der leder Tanken hen paa Sønderjylland og især paa Haderslev, hvorfra Malmøreformatorerne som nævnt hentede „danske Viser“.

I Aarenes Løb kom Salmebogsforholdet slemt i Ulave her-nede. Værst blev det i Tiden efter 1864. Paa et saa lille Land-omraade som de nuværende 112 nordslesvigske Sogne var der syv højst forskellige Salmebøger i Brug, hvoraf nogle var i den Grad forældede, at jævne Kirkegængere tit havde ondt ved at forstaa Meningen af de Ord, der blev lagt dem paa Tungen.

Den ældste var Kingos fra 1699. Ikke stort yngre var Ægidius' af 1717. Derefter fulgte Pontoppidans af 1740, hvis Ophavsmand i en Aarrække havde været Præst paa Als. Den næste er Evangelisk-christelig Salme-bog, der omkring 1800 blev listet eller tvunget ind i Sogne, der laa under Ribe og Fyns Stifter. Dog havde man i en Del af disse Sogne senere faaet Roskilde Konvents Salmebog ind-ført.

Sønderjyllands mest udbredte Salmebog var uden Sam-menligning Pontoppidans. Den brugtes indtil 1890 i 52 Sogne, altsaa omtrent Halvdelen af Nordslesvig. Hvornaar den er ble-ven indført, vides ikke. Maaske har Brandt og Helveg Ret i deres Formodning om, at den „har uden Vanskelighed, lidt ef-ter lidt, afløst den Kingoske, som den indeholdt saa godt som hel, i de Menigheder, hvor Præsterne gjorde sig lidt Umage derfor, det var jo kun et, rigtignok stort, Tillæg, Pontoppidan havde besørget“. ¹⁾ Hvis den Formodning slaar til, har Span-det og Brøns Sogne drevet det videst i Retning af Troskab mod Kingos Salmebog, idet de holdt fast ved den helt op til først i 90'erne, da den nordslesvigske Salmebog afløste den. Men da var den ogsaa bogstavelig slidt op! Der opgives, at der i Span-det kun var et eneste Eksemplar af den i hele Sognet, og det var slemt medtaget!

¹⁾ Den Danske Psalmedigtning II pag. LV.

Ifølge en Fortegnelse, som Generalsuperintendenten sendte Konsistoriet i Kiel over Brugen af Salmebøger ved Aar 1880 (se nærmere S. 77 f) blev Evangelisk-christelig Salmebog med Tillæg brugt i 27 Sogne, den Pontoppidanske som nævnt i 52, Roskilde Konvent i 20, Meyer-Boesen i 7, Kingo og Ægidius hver i 2. Trods sit velklingende Navn var den Evangelisk-christelige Salmebog uden al Berettigelse, hvad kristeligt Indhold angaar, og desuden blottet for Poesi.

Forsøg paa at raade Bod paa Salmenøden.

Det er næppe tænkeligt andet, end at mangen Præst tit har følt Savnet af bedre og mere forstaaelige Salmer end dem, de havde at vælge imellem Søndag efter Søndag. Allerede 1833 blev der gjort et Forsøg paa at raade Bod paa Forholdet. Tanken opstod i det haderslevske Præstekonvent, antagelig hos Pastor Nissen i Øsby. Aaret efter valgte Konventet et Udvalg bestaaende af Nissen, Lautrup i Haderslev, Boysen i Starup og Erichsen i Hejls (den sidste blev ved Sygdom hindret i at tage Del i Arbejdet, i hans Sted valgtes Pastor Paulsen i Sommersted). Generalsuperintendent Adler lovede at støtte Foretagendet paa det kraftigste. Det fandt desuden hurtigt Støtte hos Provsterne i Aabenraa, Tønder og Sønderborg (Tørninglen nævnes ikke).

Udvalgets Opgave var nu „at levere Forarbejde til en Samling af gode danske Salmer“. Dem vilde det hente i den Pontoppidanske og den Evangelisk-christelige Salmebog og desuden af nyere Salmer f. Eks. af Boye, Ingemann, Timm o. a. Af de Pontoppidanske Salmer skulde nogle omarbejdes og forandres. Gode tyske Salmer skulde Medlemmerne enten selv oversætte, eller man vilde bruge dem i andres Oversættelse. Udvalget arbejdede fra April 1834 i halvtredie Aar paa at samle Stof. Da døde Generalsuperintendent Adler. Derved blev Situationen helt anderledes. Man havde regnet med, at det kongelige Forbud, der var udstedt mod et nyt Oplag af

Pontoppidan, før eller senere vilde gøre en ny Salmebog nødvendig, men dette Forbud blev nu ophævet i 1837, og Aaret efter lod Regeringen trykke et nyt Oplag paa 2400 Eksemplarer af Pontoppidan. Forbudet imod den har sagtens haft til Formaal at faa Evangelisk-christelig Salmebog indført, men Interessen derfor var nu kølnet. Under disse Forhold ansaa Udvalget det for unyttigt at arbejde videre paa den ny Salmebog, men for at dets Daad ikke skulde gaa i Glemme, lod det 35 Pontoppidanske Salmer og 8 nydigtede Salmer renskrive og fint indbinde med Redegørelse for, hvad der var tilsigtet og naaet.²⁾

Som Eksempel paa, hvad vi kunde have ventet os af denne Komité, hidsættes sidste Halvdel i omarbejdet Form af det Vers, hvormed Brorson sluttede sin herlige Salme om „denne søde Juletid“:

Bryd ud i Jubeltones Klang
 Vor Christenfryd — lad Glædens Sang
 Til Himlens Hvælving stige!
 Halleluja! Halleluja!
 Omvendt fra Synd vi gaae herfra
 Engang til Himmerige!

Med sligt for Øje forsoner man sig nok med Tanken om, at endnu et Slægtled godt og vel maatte trækkes med den Salmebogselendighed, der efterhaanden var bleven vor Lod her i Sønderjylland.

I det næste Aarti blev der atter gjort Forsøg paa at afhjælpe Nøden. Præsterne U. S. Boesen i Oksenvad (den senere Biskop i Flensborg) og C. W. Meyer i Vilstrup samlede 1844 en Salmebog med 715 Salmer, der 26. 2. 1847 blev autoriseret af Christian VIII til Brug for de Menigheder i Sønderjylland, der ønskede den. De to Udgivere tilhørte begge den gammellutherske Retning. Bogen var forsynet med „et Register over 332 Psalmer, som ogsaa findes i den Pontoppidanske Psalmebog, for at den, om man vil, kan bruges ved Si-

²⁾ Dette Dokument har Biskop Noack fundet i Bispearkivet og velvilligt overladt mig til Brug i nærværende Arbejde.

den af denne“. Der var optaget nogle Salmer af danske Digtere — Ingemann, Boye, Timm m. fl., men Udgivernes Syn paa Grundtvig var saa ensidigt, at der af ham kun var optaget det lille Daabsvers: „Herren strækker ud sin Arm“. Resten var i Hovedsagen Bearbejdelser af tyske Salmer, for det meste ved den tyskfødte Meyer, hvis Sprogsans kunde tilstede saadanne Former som: „Sørge, Fader, sørge du / Sørge, naar jeg spørger, / Sørge siden, sørge nu, / For det jeg adspørger“. Denne Støtte for den allerede da alderdomssvage Pontoppidan maa der være gjort ret udstrakt Brug af, da den allerede 1861 udkom i 5. Oplag. Da har den dog forbedret sig en Del. I et Tillæg af 36 gode Salmer findes bl. a.: „Vær velkommen Herrens Aar“, „Tag det sorte Kors fra Graven“, „Guds Menighed syng for vor Skaber“, „Hyggelig rolig“, „Guds Kirkes Dør er i vor Daab“, „At sige Verden ret Farvel“, „Rejs op dit Hoved“ Selv Grundtvig er altsaa nu bleven opdaget!

Salmebogsspørgsmaalet blev ganske naturligt forhandlet paa flere Konventer i de første Aar efter 1851, og Ønskerne gik, som let forklarligt, ud paa at faa Del i langt mere af den danske Salmeskat. Man frygtede — vist med Grund — at Antagelsen af Meyer-Boesen vilde blive en ny Hindring for at opnaa dette og bevirke en længere Udsættelse. Resultatet blev, at det store Flertal bestemte sig for indtil videre at holde fast ved Pontoppidan og imidlertid søge de værste Savn afhjulpnet ved Tillæg, der ligesom Adlers³⁾ kunde forbindes med Brugen af Pontoppidan. Saaledes samlede Præsten **A n d r e a s L e t h** i Aabenraa 1852 et Tillæg til Pontoppidan, som vandt megen Yndest baade der og andetsteds. Det bragte nemlig nogle af „de ypperste Salmer af Grundtvig, Ingemann, Boye m. fl.“ og desuden „ikke saa faa ældre af Kingo og Brorson, hvilke Pontoppidan har forbigaaet, men som ere saa dejlige, at det var Synd og Skam, dersom de skulde være udelukkede fra den kirkelige Gudstjeneste“. Leth havde ved de ældre Salmer, „navnlig ved Kingos, taget sig større Friheder“,

³⁾ Se nedenfor s. 51.

hvor han troede det fornødent. Endelig havde han „vovet at omarbejde enkelte af de Pontoppidanske Salmer i en tækkeligere Form“.

Et større, meget omfattende og respektabelt Forsøg blev gjort af Pastor Engell i Graasten, der fremkom med en helt ny Salmebog paa 732 Numre, men den fik ingen Betydning for de andre Menigheder, da de iforvejen havde truffet deres Afgørelse i Sagen.

Ogsaa efter 1864 var der flere af Præsterne, der søgte at afhjælpe Nøden ved at udarbejde et Tillæg. En af dem prøvede det i større Stil, men desværre paa en saa kejtet Maade, at det, som Forholdene laa, selvfølgelig maatte mislykkes.⁴⁾ Det var Provst Valentin i Gl. Haderslev, som 1876 udgav „Ny revideret Udgave“ af Den Pontoppidanske Salmebog. Han gjorde det efter Tilskyndelse af Generalsuperintendent Godt og har sikkert ikke gjort det for egen Regning. Han havde været Præst i Rinkenæs og i Tyrstrup, fra 1850 til 64 et Par Steder i Tyskland, derefter i Tønder, i Flensborg og atter i Tyrstrup. 1876—92 var han i Gl. Haderslev, hvor han tillige var Provst og Leder af det nordslesvigske Præsteseminarium. Han havde saaledes haft Lejlighed nok til at lære sønderjydske Salmebogsforhold at kende.

Da Valentiners ikke synderligt lange „Forord“ giver god Oplysning om hans Arbejdes Karakter og samtidig om de daværende sønderjydske Salmebogsforhold i det hele, skal her gengives et større Afsnit:

»Denne Udgave indeholder alle Psalmer af den gamle Pontoppidan, som kunde synges og være Menighederne særdeles kjære, nemlig 316 Psalmer, uforandrede, og desuden 51 Pontoppidanske Psalmer, som her gives med samme Indhold, men i forandret Form, saa at de alle kunne synges, i alt 367 Psalmer, som ogsaa findes i den gamle Psalmebog.

Istedet for de øvrige 183 Psalmer i Pontoppidan, som sikkert kunne siges at være ei mere i Brug, hverken i Kirken eller i Hjem-

⁴⁾ Jfr. C. D. Møller i Theol. Tidsskr. for den Danske Folkekirke 1894. Møller var Præst i Vonsbæk 1851—61, derefter i Høptrup, til han blev fordrevet af Prøjserne, siden i Fakse.

met, ere lige saa mange og desuden et Tillæg af 50 Psalmer, især af nyere danske Digtere, ialt 233 Psalmer optagne, enten efter Meyer-Boesen eller efter den Roskilder Convents- og andre prøvede danske Psalmebøger.

Bogen kan saaledes straks bruges ved Siden af den gamle Pontoppidan, da Numrene og Overskrifterne stemme overens, og den kan, saafremt man i Kirken vil anvende dobbelte Nummertavler, ogsaa uden videre benyttes ved Siden af Meyer-Boesens Psalmebog, med hvilken den har 445 Psalmer tilfælles, mens de Vers, som Meyer-Boesen ved enkelte Psalmer udelader, findes indklamrede i denne nye Bog. Hvor Bogen bruges ved Siden af Meyer-Boesen, synges ikkun de Vers, som ikke ere indklamrede; hvor den bruges ved Siden af den gamle Pontoppidan, synges alle Vers, som høre til vedkommende Nummer.

Ligesom i alle ældre Oplag af den Pontoppidanske Psalmebog har man ogsaa i denne nye Udgave, dersom nogen Psalme er bleven oversat efter tysk Original, bemærket Originalens Begyndelse ved Psalmens Overskrift, og derhos Forfatterens Navn under selve Psalmene, for at bevidne, hvorledes den Lutherske Kirkes Fædre af forskjelligt Tungemaal, om det saa var Morten Luther og Paul Gerhardt eller Thomas Kingo og Hans Adolf Brorson have levet, sjunget og bedet i samme Aand, Tro og Haab.

Den danske Psalmeskat, som ved Siden af sine særdeles mange herlige Original-Psalmer er bleven beriget med de fortrinligste Oversættelser af tyske Kjernepsalmer, idet Mænd som Ægidius, Rostgaard og Brorson m. fl. i deres Oversættelser saa aandrigt gjengive Originalens Indhold og Skjønhed, udmærker sig saaledes ved en overordentlig stor Mangfoldighed, hvoraf denne nye Udgave søger at frembyde det bedste fra Kirkens ældre og nyere Tid.«

Da Pontoppidans Salmebog udkom i 1740, indeholdt den 550 Salmer. I en Udgave fra 1798 var der paa Foranledning af Generalsuperintendent A d l e r tilføjet et T i l l æ g paa 200 Salmer af samme flade Art som dem i evangelisk-christelig Salmebog, det gaar under Navnet: „Den nye Psalmebog, indeholdende Lov-, Takke- og Tids-Psalmer, saavel som Psalmer til Huusandagts-Befordring“. Ad denne Vej har Adler søgt at liste Rationalismen ind. Den Pontoppidanske Psalme-Bog tilligemed den „Nye Psalme-Bog“ er oplagt af Vajsenhuset saa sent som 1883. Dette Tillæg har Provst Valentiner selvfølgelig strøget.

Blandt de nyere danske Digtere synes han især at have

sat Pris paa Ingemann. Derimod havde han ikke nogen som helst Forstaaelse for Grundtvig og hans Betydning, hvad hans kummerligt lille Udvalg af Grundtvigs vældige Salmeskat viser.

I en lille Pjece, som Valentiner skrev nogen Tid efter til Forsvar for sit Værk, hedder det:

»For fem Aar siden kunde man i flere slesvigske Menigheder i længere Tid ikke faa nogen ny Psalmebog, fordi Forlæggeren af Meyer-Boesen, uagtet gjentagen Opfordring dertil, vægrede sig ved at besørge et nyt Oplag, da Bogen, som var udsolgt, efter hans Mening ikke fandt Kjøbere nok. Desaaarsag blev det mig nu paalagt at udarbejde en revideret Udgave af Pontoppidan, hvor kun de Psalmer maatte udelades, som ikke kunde synges, eller som vare saa forældede, at de vare gaaet ud af Brug. De øvrige skulde saa liddet som muligt forandres for at skaane Menighedernes Pietet for deres kjæreste Andagstbog. Ny Psalmer i de udeladtes Sted skulde jeg om muligt tage af Meyer-Boesen, for at den reviderede Udgave kunde bruges baade ved Siden af den sidstnævnte og ligeledes ved Siden af den gamle Pontoppidan. I Henhold dertil har nu den reviderede Bog 367 Psalmer tilfælles med Pontoppidan, derimod 472 tilfælles med Meyer-Boesen.

Forsaaavdt der var Rum tilovers, optoges ogsaa Psalmer af Conventspalmebogen og andre danske Samlinger. Den indeholder, foruden mange andre, af Thomas Kingo 75, af H. A. Brorson 50 danske Original-Psalmer, og dertil et stort Antal af Brorsons herlige Oversættelser, dernæst nyere danske Psalmer: af N. Bruun 4, af Grundtvig 5, af Ingemann 13, af Timm 5, af Hjort 4, af Birkedal 1, af Wexels 4 m. m. Et Par enkelte Missionspsalmer ere optagne af Brodremenighedens »Psalmebog »Harpen««.

Valentiner forstaaer ikke, at man kan tro, at Kirkeregeringen ikke vil indføre Konventssalmebogen, bare fordi den er trykt i København, og som for at vise, hvor daarligt han selv mestrer det danske Sprog, udbryder han i den Forbindelse: „Have vi dog den lutherske Kirke og Bekjendelse til fælles — søge vi dog at udbrede danske Opbyggelsesskrifter og bidrage altid ogsaa til at understøtte den danske Mission“.

Han er sikkert gaaet til Arbejdet med megen Interesse og med et betydeligt Kendskab til det Materiale, han gav sig i Lag med, men samtidig med en Hensigt, der under de givne

Forhold maatte blive skæbnesvanger for hele Arbejdet. Han var tysksindet, ovenikøbet en af dem, der mellem Krigene drog til Tyskland for saa at vende tilbage i 1864. Han var da som mange af de daværende Embedsmænd besat af den Forestilling, at Tysk var det ene saliggørende, ogsaa for det Sønderjylland, der saa ivrigt søgte at spænde Ben for Fortyskningen. Derfor anførte han ved de enkelte Salmer ikke alene de tyske Digteres Navne og Levetid — det vilde der jo ikke være noget at indvende imod — men han satte desuden Originalens første Linie oven over Salmen trykt paa Tysk ovenikøbet med fed Skrift. Det var dog ikke hans egen Opfindelse, han havde fundet det i Bogens ældre Udgaver op til 1844, men i Udgaverne efter 1848 var man gaaet bort derfra. Som Forholdene nu laa, maatte det af Befolkningen føles som en Udæskning, naar denne gamle Underlighed blev optaget igen. Netop paa dette Sted fandt man Brugen af det fremmede Sprog i højeste Grad usømmelig, det vilde man paa ingen Maade finde sig i. Ellers vilde Valentiners Arbejde maaske nok have haft Betingelser for paa en lempelig Maade at raade Bod paa de værste Skavanker ved Salmebogssagen i Sønderjylland, men godt var det, at det ikke blev hans Ordning, der kom til at raade. Selv den senere Generalsuperintendent K a f t a n fandt, at det var uklogt og ilde anbragt at paapege Slægtskabet med det Tyske paa den Maade, som Valentiner havde gjort. Han skriver i sin Selvbibliografi:

„Ved denne Revision gjorde han en Fejl. I tidligere Tider havde Melodibetegnelserne over Salmerne været anført med den tyske Originals Begyndelseslinie, og de fleste Melodier var tyske. Dette genindførte han. Det kunde have gaaet an i Tiden før Martsdagene, men nu gik det ikke. Nu ansaas det som et Forsøg paa at føre noget Tysk ind i den danske Gudstjeneste. Provst Valentiner var i sin Tid bleven fordrevet af Danskerne, men var nu efter Befrielsen vendt tilbage. Men han var kommen tilbage i den Mening, at han i Nord-

slesvig vilde finde Forholdene, som de var før Martsdagene, mens Nordslesvig i Mellemtiden var bleven meget mere dansk end før“.

Jeg har ikke fundet nogen Oplysning om, hvor mange Sogne Provst Valentiners reviderede Pontoppidan blev indført i. Den blev vist ikke ret mange Steder enegældende Salmebog, men derimod blev den brugt ved Siden af den gamle Pontoppidan, hvis hele brugbare Indhold jo ogsaa fandtes her ligesom i Meyer-Boesens. Omkring 1870 var det umuligt at opdrive et Eksemplar af den pontoppidanske Salmebog. Derfor købte mange Valentiners ny Udgave uden at gøre sig klar, hvor daarligt den svarede til de nuværende Forhold. Dens tyske Præg maatte støde de fleste Kirkegængere, men meget værre var det, at den som sagt ikke viste nogen Forstaaelse for den Rigdom, der var bleven den danske Menighed til Del i de to sidste Menneskealdrer, især ved Grundtvig.

Det er menneskeligt ret forstaaeligt, at Valentiner stillede sig vrangvillig, da Tanken om en ny Salmebog dukkede op et Par Aar efter, at hans Revision af Pontoppidan var udkommen, og at han var hvas i sin Kritik, da den omsider forelaa. Han var vistnok dengang Nordslesvigs bedste Salmekender, men alt for ensidig i sin Viden om dansk Salmesang fra det 19. Aarhundrede. Set fra et tysk Standpunkt var hans Tanke om at revidere Pontoppidans Salmebog saaledes, at den kunde bruges sammen med det bedste i de forskellige andre Salmebøger i Nordslesvig, ikke ilde, men det overvejende Antal Kirkegængere vilde aldrig anerkende det Standpunkt. Saa dygtigt hans Arbejde end var set fra hans eget hjemmetyske Stade, saa umuligt var det set fra den sønderjydske Menigheds Side. Det tjener 70'ernes danske Menighed til Hæder, at den tog Kampen op mod denne Løsning af Spørgsmaalet og førte den igennem med saa stor Dygtighed, at de kirkelige Myndigheder nødtes til at slaa det Æg i Kvas, som en af de-

res egne havde lagt med saa lille Forstaaelse for de Menneskers nationale Tænkemaade, der skulde bruge det.

Hvor vidt Salmebogsforvirringen kunde gaa ved denne Tid viser følgende Skildring af Salmesangen i Gl. Haderslev Kirke, Danev. 1882 Nr. 14, af „En Røst i Menigheden“:

I Gl. Haderslev Kirke brugtes forhen Meyer-Boesens Salmebog. Denne har imidlertid den slemme Mangel, at den ikke har store tyske Overskrifter, saaledes som det er Tilfældet i den af Provst Valentiner besørgede Udgave af Pontoppidans Salmebog. Provst Valentiner fik Pontoppidans Salmebog indført til at bruge ved Siden af Meyer-Boesen. Derpaa udgav Provst Valentiner selv en Omarbejdelse af Pontoppidan, og denne ny Salmebog blev nu indført ved Siden af de andre to. Der kom dobbelte Nummertavler i Kirken, paa hvilke man ved den ene Side læste det Nummer, som den Salme, der skal synges, har i Meyer-Boesens Salmebog, og ved den anden Numrene i Pontoppidans og Valentiners Bøger.

Nu træffer det sig ofte, at Salmen findes i forskellige Bearbejdelser i alle tre Samlinger, og der kommer derved en Koncert i Stand, der meget minder om Ordsproget: »Enhver Fugl synger med sit Næb«. For at der nu kan komme en lignende Afveksling i Melodien som i Teksten, saa spiller man ikke Salmerne efter Berggreens, Weyses eller en anden dansk Koralbog, men man spiller, efter hvad der forsikres, tyske Melodier. Alle Medlemmer af Menigheden, der har lært at synge, bruger selvfølgelig den rigtige danske Melodi, de andre, der ikke kan synge, nynner lidt med efter den og saaledes fremkommer en meget angenem Variation, der maa klinge godt i Ørene paa enhver, der hader danske Salmer og Salmesang.

I Nr. 17 søger Degn Kjer at modbevise det, men i Virkeligheden bliver Indtrykket af Forvirring staaende.

I Nr. 45 retter ogsaa en „Røst“ en Henvendelse til de Kirkeældste og Synodemedlemmer om at gøre deres Pligt overfor Menighederne og Børnene.

Imidlertid laa Provst Valentiner og hans Venner heller ikke stille. Nogle af dem søgte endog ved ret tvivlsomme Midler at skaffe hans omstridte reviderede Pontoppidan Indgang. En Præst i Omegnen af Haderslev forærede saaledes enhver af sine Konfirmander et Eksempplar af den, betalt med Penge, der var kommen ind til at gøre vel med i Sognet.

Menighedernes Kamp for en ægte dansk Salmebog.

I 1897 afleverede Sognepræst V. Topsøe i Alsted en Pakke Papirer vedrørende den sønderjydske Salmebogssag til Rigsarkivar A. D. Jørgensen.⁴¹⁾ Den indeholder Breve og Bladartikler om Spørgsmaalet, men tillige en Afhandling af V. Topsøe, der havde fulgt Sagen paa nært Hold som Sognepræst i Hejls. Afhandlingen er udarbejdet 1894 og tiltænkt Askov-Tidsskriftet „Danskeren“, men dette gik ind samme Aar. I Følg brevet skriver Topsøe: „Jeg tror, at Mindet om denne Sags Udvikling nok fortjener at bevares som en Episode i den Folkekamp, der f. T. føres i Nordslesvig, og som Vidnesbyrd for de kommende Tider om det aandelige Liv, der rører sig dér, og om de Kræfter, der paa forskellige Steder har været i Virksomhed for i dette Tilfælde at naa et forholdsvis godt og glædeligt Resultat“. I Afhandlingen giver han følgende Skildring (her gengivet i lidt sammentrængt Form):

Et Vidnesbyrd om den sønderjydske Befolknings Dygtighed til at tage en Sag i sin Haand og med Benyttelse af alle de givne Forhold og Midler at naa et godt Resultat er den sønderjydske Salmebogssag. Her er netop et farligt og saarbart Punkt for det danske Kristenliv og stor Fare for, at Salmesangen helt eller delvis fortrænges, eller at store Dele af Befolkningen mister Adgangen til og Velsignelsen af den herlige Salmeskat, den danske Menighed glæder sig ved. Og Faren er naturligvis større, da de fleste Præster er ukendte med den og ligefrem bitre Modstandere af de nyere, især Grundtvigs, hvad der ikke er saa underligt, da de ikke kan undgaa at faa en Fornemmelse af, at blev de først indført og yndet af Befolkningen, vilde den lettere faa Øje og Øre opladt for de store Livstanker, der ved Grundtvig er kaldt frem i vort Folk.

Efter en Oversigt over den herskende Salmebogsforvirring fortsætter Topsøe:

Harde den Pontoppidanske Salmebog i sin Tid haft den Førjeneste at skærme den nordslesvigske Menighed mod en for stærk Paaavirkning i rationalistisk Retning, saa stod den nu som en Hindring for enhver sund Livsvækkelse paa kirkeligt Omraade. Ungdommen maatte blive mer og mer ked af Kirkegang og Salmesang.

⁴¹⁾ Nu i Rigsarkivets Haandskriftsamling (Hertugdømmernes indre Historie Nr. 3: V. Topsøe: Den nordslesvigske Salmebogssags Udvikling og Gang).

De ældre holdt ganske vist paa den, men mest af gammel Vane, og fordi de ofte havde faaet den i Fæstegave eller Mindegave, bunden i Fløjl og med Sølvspænde Før havde den været en mægtig Løftestang for hele Gudstjenesten, og tidt bødede den paa den magre, aandløse Prædiken og hindrede, at den hele Gudstjeneste blev død og kold De Forsøg, som de danske Præster i Slutningen af 50'erne gjorde paa at faa Konventssalmebogen indført, var kun lykkedes enkelte Steder, og i Almindelighed strandede de paa Befolkningens Konservatisme og stædige Holden fast ved det gamle (bevislig paa en Maa-de Sønderjydens Styrke, men ogsaa i visse Henseender hans Svaghed). For mange stod det at skifte Salmebog som at skifte Religion. Det er muligt, at denne Konservatisme vilde have gjort sig endnu mere gældende, dersom det var falden i de danske Præsters Lod, da Tidens uafvendelige Krav til en ny Salmebog kom, at arbejde for en saadan, end det nu blev Tilfældet, da Ønsket om den opstod i Befolkningen selv imod de tyske Præsters Ønske, hvis bedste Grund til at modsætte sig Indførelsen netop var det Skin af Ret, hvormed de kunde henvise til, at mange i Menigheden holdt paa den gamle Pontoppidan og ikke ønskede Forandring.

Men saa blev Spørgsmaalet: Hvad skulde afløse Pontoppidans Salmebog? Her fik det nogen Betydning, at trods Pontoppidans og de andre Salmebogers officielle Brug i Kirken havde dog Kendskabet til de nyere danske Salmer begyndt at udbrede sig ialfald i visse Kredse før 64. Bl. a. har Nord-slesvigs Læseforening i Haderslev i sin Tid udgivet en god lille Samling. Pastor Hagen i Stepping, Svejstrup i Rødding, Fr. E. Bojsen i Vilstrup o. fl. havde hver i sin Kreds bragt de nye Salmer frem. Leth i Aabenraa havde udgivet forskellige smaa Tillæg til Meyer-Boesen, og hvor Konventssalmebogen fik Indpas, sporedes der større Liv i Kirkesangen. Da der efter 64 dannedes en Missionsforening, hvor særlig E. Clausen i Dybbøl, Grove Rasmussen i Gram og Lawaetz i Skrydstrup var virksomme, gav det Anledning til »Missions-Harpen« med mange gode nyere og gamle Salmer, der blev udbredt rundt i Nord-slesvig, og de bidrog i høj Grad til, at Folk fik Øje og Øre for Fordelen ved den kraftige Sang ved Møderne, hvor Tone og Ord blev levende, hvorimod i Kirken Degnen var den eneste, der sang og tit lempede Salmen efter Melodien. Ogsaa enkelte Lægmandsbevægelser fortjener at nævnes, som har været med til at bane Vej for den nye Salmesang. Saaledes den i flere Henseender fortjente Mads Jensen, Jægerup, der baade ved sit varme Ord og vakre Smaaskrifter, særlig i 70'erne, har haft Betydning, som fortjener at mindes saa meget mere, som det var en Tid, hvor der endnu var Mathed over det sønderjydske Folkeliv og endnu kun faa Livstegn at spore. Ligesaa kunde Ungdommen, som havde opholdt sig i Kongeriget eller været paa Højskole, ikke undgaa at mærke Forskellen paa dansk Kirkeliv og det derhjemme.

Det unaturlige Forhold gik efterhaanden op for Befolkningen, at Præsten, som skulde være Sjælesørger og Vejleder i aandelige Spørgsmaal, tidt gik i en modsat Retning. Mens der efter de danske Præsters Fordrivelse og de tyskes Indsættelse kun var faa, der følte Sorg og Harm, og de fleste holdt sig temmelig ligegyldige (det ene kunde være ligesaa godt som det andet), og enkelte af de tyske Præster godt forstod at vinde Indpas dels ved den pietistiske Tvang, dels ved en vis Evne til at gøre sig populær og paa samme Tid omgive sig med en Slags Nimbus, saa bevirkede den fra 1871 begyndende Fortyskning af Skolerne, hvortil Præsterne stærkt medvirkede, at Befolkningen fik Øjnene op for disse Folk. De gennemskuede deres forlorne Gudelighed og saa, at deres Stræben efter at nedsætte det nationale til en Ubetrydighed i Forhold til Guds Rige var et Krigspuds, et Forsøg paa »at snakke som e Ræv for e Gæs«. Derved voksede Mistilliden til de tyske Præster, der tidt talte Tysk baade i og uden for deres Hjem og til Omgangskreds tidt valgte tysksindede, selvom disse var temmelig ukirkelige, men ogsaa ved alle Lejligheder, særlig som Skoleinspektør, gik Regeringens Ærinde. Da Spørgsmaalet om en ny Salmehog kom frem for Alvor, havde Præsterne ikke den Indflydelse som nogle Aar før og kunde ikke blive Førere i den Sag. Fra Synodeforfatningen 1876 var indført, blev det muligt at faa Salmesagen ind i et Spor, hvor der ved Lovens Medhold kunde øves et Tryk paa Autoriteterne. I Nordslesvig blev der 5 Provstisynoder, hvor de Danske havde Overtallet og kunde gøre sig gældende. Hvor betydningsløs Synodeforfatningen end er i kirkelig Retning, saa kan det ikke nægtes, at den har hjulpet den nordslesvigske Befolkning til at faa en god Salmehog....

Provst Valentiner, Gl. Haderslev, paatog sig Udgivelse af «Kærnesalmer» til Brug i Skolerne⁵⁾ (2. Oplag 1872). Det er foruden nogle af Brorson og Kingo tyske Oversættelser taget af Pontoppidan. Meningen dermed skulde nok være at sige, at næsten alt godt stammede fra Tyskland. Det var Kærne, det andet Avner og Skaller! «Kærnesalmerne» blev indført ved Tvang i Skolerne, særlig hvor Konventssalmehogen brugtes, men vakte Uvilje og Spot. Folkevittigheden sagde, at om man ogsaa saaede Kærne nok saa meget, faar man ingen Smør. Dens Indførelse paataltes ogsaa i Synoderne. Valentiner lod sig ikke forknytte. I 1876 udgav han en revideret Udgave af Pontoppidan. Han havde forbedret Rytmen og udgivet de gamle Salmer i en bedre Skikkelse og tilføjet nogle ny (næsten ingen af Grundtvig), men Hestefoden stak frem, idet Melodiangivelserne i Reglen var tyske.

— — —
Saa vidt jeg har kunnet se, er Provst Valentiners Bearbej-

⁵⁾ »Vor Kirkes yndigste og lifligste Kjærnesalmer for Skole og Hjem« 1869.

delse af Pontoppidan første Gang offentlig omtalt i Dannevirke 1879 Nr. 169. Denne Omtale indeholder dog ikke nogen Kritik, men er i det væsentlige kun en Gengivelse af Bogens Forord (se her S. 50 f). I Pastor Wackers tysksindede „Kirkeligt Søndagsblad“ 1879 blev den nye Pontoppidan rost i høje Toner. I „Dannevirke“ skrev Valentiner selv, at det nu „vilde være muligt med Tiden at faa en fælles dansk Salmebog indført i det nordlige Slesvig, dersom baade gejstlige og Læg-mænd vilde antage sig Salmebogen, saaledes at de henvendte deres Interesse til den reviderede Pontoppidans Indførelse“. Et gyseligt Dansk af en, der var født og opvokset her i Landet! En saadan Sætning viser jo tilfulde, hvor daarligt den tyske Provst var hjemme i det danske Sprog. Naar han ikke engang kunde skrive en saa ligefrem Sætning nogenlunde fejlfri, hvordan skulde han saa være i Stand til at bedømme det danske Sprogs Udtryk paa det dybeste og højeste Omraade? At han ikke duede til det, skulde han da ogsaa snart faa at vide paa det eftertrykkeligste fra mange forskellige Sider. Der begyndte en Avisfejde i „Dannevirke“, som der ikke var set Mage til i Sønderjylland. Debatten blev væsentlig ført af sønderjydske Læg-mænd mod en Del af deres Præster. De nedlagde en hvas Indsigelse mod Valentiners Løsning af Salmebogsvanskeligheden og sigtede fra første Færd mod Udarbejdelsen af en ny Salmebog.

En Indsender, der skriver under Mærket e, vistnok den senere Redaktør Jessen, paaviser en Del tyske Ord i Pontoppidan, f. Eks. „gelinge“, „gør mig al min L a s t til Lyst“. Han vilde ikke have den gjort til almindelig Salmebog i Nordslesvig. „Vil vi have en fælles Salmebog, hvorfor da ikke Roskilde Konvents? Den indeholder Kærnen af den ældre og nyere Salmelitteratur i rent og klangfuldt Sprog Der arbejdes sandelig nok i vor Tid paa at oprejse Skillevægge mellem os og de øvrige Danske. Det vilde være sort Utaknemmelighed mod gamle Pontoppidan, om vi vilde misbruge hans Værk i et saadant Øjemed“.

Omtalen i Pressen viste, hvor stor den sønderjydske Befolknings Interesse for Salmebogssagen var. Nu havde den i lange, lange Tider slidt sig igennem den Del af Gudstjenesten, hvor det ellers særlig var dens Sag at give sit levende Bidrag. Og saa blev der budt den en Salmebog, der om muligt var daarligere og mere fremmed end den, som Størstedelen af Kirkefolket hidtil havde maattet nøjes med.

Da Stemningen saaledes vendte sig imod Valentiner, optraadte denne i „Kirkeligt Søndagsblad“. Pastor Lorentzen, Haderslev, skrev en lang Afhandling gennem tre Numre af Dannevirke, hvori han kaldte Afskaffelsen af Pontoppidan et „Helligdomsran“ og beskyldte Konventssalmebogen for at føre falsk Lære, for at forbigaa alt det om Jesu Død og Vunder og for at være „belemret med hedenske Billeder og Forestillinger“ m. m. Ord som Helgen fandt han uforstaaelige. Er Salmebogen hverken fri for Rationalisme eller Grundtvigianismens Surdejg, saa er Tillæget „aldeles gennemsyret af de grundtvigianske Vildfarelser“. — Hensigten var at reklamere for den rev. Pontoppidan og gøre Folk bange for Konventssalmebogen, men Angrebet skød over Maalet og fremkaldte dygtige Indlæg, hvorved der vaktes yderligere Opmærksomhed og Interesse for Sagen, som det saaledes i Virkeligheden gav-nede.

Pastor Lorentzen fik Svar paa Tiltale. Under Mærket v skrev Pastor V. Topsøe i Hejls 8. Oktober 1879. Derefter fulgte en Række Indlæg bl. a. af Gaardejer og Rebslager Mads Jensen, Jægerup, Fru Amalie Nielsen og hendes Mand Gdr. Jes Nielsen, Kassø. M. Jensen paataler Lorentzens manglende Sans for Poesi; ved Omtalen af sidste Vers af „Rejs op dit Hoved“ udbrød denne: „Vis mig den Menigmand, der formaar at tænke sig noget ved disse Ord“. I „Kirkel. Søndagsbl.“ blev Provst Valentiner tilbagevist af Br. og „en Røst fra Menigheden i Nordslesvig“, saa Brodden blev hurtigt brudt af disse Angreb. Et Forsøg paa Tilbagetog fra Pastor Lorentzens Side faldt ynkeligt ud.

Hele dette Ordskifte hjalp godt til at klare Stillingen. Det var nu aabenbart, at de tyske Præster vilde modarbejde Sagen og kunde gøre Regning paa de kirkelige Autoriteter. De fik den reviderede Pontoppidan autoriseret i Kiel (det antages i Almindelighed, at Valentiner og Generalsuperintendent Godt var i Kompagni. Det vilde jo ogsaa have været en god Forretning). I Døstrup lykkedes det dem at faa den indført trods det, at Flertallet var for Konventssalmebogen. Det var dog vist ogsaa deres sidste Sejr. Det viste sig, at Stemningen havde vendt sig ude i Menighederne og nu var imod den reviderede Pontoppidan. Efterhaanden som dette blev klart, lød nu Parolen fra Præsternes Side, at man skulde lade det blive ved det gamle.

Pennefejden blev stadig livligere. I rigelig en Snes Nr. af Dnv. hørte den til det faste Stof. I Dannevirke Nr. 200 underkaster -e i en Artikel paa rigelig 4 Spalter Valentiners Arbejde en grundig Kritik. Udgiveren har bl. a. ikke det Kendskab til dansk Salmedigtning, som den nødvendig maatte have, der skulde udføre et saadant Arbejde til Gavns. Han har vraget gode Salmer af Kingo o. fl. og optaget Salmer „af temmelig almindeligt Indhold og af mindre Værd. Han har vraget en god Form og optaget en Salme i en daarlig Form.“ Hvad det særlig gjaldt om, naar man vilde føje nye Salmer til den Pontoppidanske Salmebog og derigennem give et mere levende Indtryk af det mest ejendommelige ved den danske Salmeskat, var at faa en lille Samling af de ægte kirkelige Salmer, som den er saa rig paa, Salmer, der udtaler, hvad der i egentligste Forstand er fælles for Herrens Menighed. Det er i saa Henseende betegnende, at der i Valentiners Tillæg kun er optaget 6 Salmer af Grundtvig.

Pastor Nansen i Taps mener, at det bedste og heldigste vilde være, om man kunde faa Roskilde Konvents Salmebog i Forbindelse med dens Tillæg almindelig indført, „hvad der imidlertid efter al Rimelighed fra Autoriteternes og Præsternes Side vil blive lagt Hindringer i Vejen for.“

Mads Jensen fik Mod til at skrive en lang Række Artikler i „Dannevirke“ om „den danske (nordiske) Menigheds folkelige og kristelige Livssyn“.

Valentiner opgav dog ikke Ævret. Vilde de voksne ikke indføre hans Pontoppidan i Kirkerne, saa skulde deres Børn blive tvunget til at lære en Del af dens Indhold i Skolen! Saa tog de maaske engang med Glæde imod, hvad deres Forældre havde forkastet. Hverken Forældre eller Lærere var dog særlig villige til at anskaffe hans „Kærnesalmer“. I 1880 meddeles det, at han har bestræbt sig for at faa sine „Kærnesalmer“ ind i Skolerne. Det er ikke lykkedes ham ved at gøre sin Indflydelse gældende paa Præsterne som Lokalskoleinspektører, ja ikke engang ved Kredsskoleinspektørens velvillige Bistand. Imidlertid har Regeringen 5. Marts befalet, at den skal indføres i alle Skoler i Haderslev Amt, vel ogsaa i de andre nordslesvigske Amter. At de saakaldte Kærnesalmer ved Tvang blev indført i Skolerne, ansaa man med Rette som det første Skridt til Indførelsen af den reviderede Pontoppidan i Kirkerne. Det satte paany Liv i Salmebogsspørgsmaalet. Dog blussede den tidligere offentlige Drøftelse ikke op paany. Der er kun at notere, at „Dannevirke“ 9. Juli bragte en Artikel, der løb ud i en Anbefaling af P. A. Fengers Kirke-Salmebog,⁶⁾ som maaske kunde bruges her. Det kom der dog ikke videre ud af.

I 1880 blev Salmebogen endnu slet ikke nævnt paa Provstisynoderne, men den var ikke glemt. I Stilhed arbejdedes der med den. I Sommeren 1881 kom Salmebogssagen første Gang frem paa en af Provstisynoderne, hvor den blev ret velvillig modtaget. En Grund dertil var maaske, at en Indsender i Dannevirke Nr. 30 havde hævdet, at der kunde være Fare for, at den præjsiske Union kunde trænge ind i Nordslesvig, men man kunde undgaa denne Fare ved at træde ud af Statskirken og danne Frimenigheder. „Vi kunde da godt bevare den aan-

⁶⁾ P. A. Fengers »Kirke-Psalmebog« (1880) var oprindelig trykt som Tillæg til Evangel.-christelig Psalmebog 1857.

delige Forbindelse med den danske Folkekirke og nyde godt af det Liv, der har udviklet sig i den, fremfor alt den danske Salmesang, der altid vil blive os forholdt, saafremt vi bliver i den tyske Statskirke“.

Den Mulighed gjorde, at navnlig Præsterne, men vel ogsaa andre kirkelige Embedsmænd saa mere velvilligt paa et Forehavende, der dog muligvis kunde styrke den lutherske Statskirke.

Lægfolk rejser Sagen paa Synoderne.

Under disse Forhold var det et Held, at Synodeforfatningen var blevet indført. Medlem af Aabenraa Provstisynode Gdr. J e s N i e l s e n, Kassø, (eller maaske snarere hans Kone), fandt, at denne Institution maatte kunne bruges til Løsning af det indviklede Salmebogsspørgsmaal.

12. Juli 1881 stillede Jes Nielsen Forslag om, at der skulde vælges et Salmebogsudvalg af de fem Provstisynoder, hvor der var dansk Kirkesprog, for at fremme Indførelsen af en god kristelig Salmebog til Brug for den danske Menighed i Nordslesvig. I sin Begrundelse af Forslaget udtalte han (iflg. Dannevirke 13. Juli): „Den overraskende Fremkomst af den saakaldte valentinske Salmebog, der bebudede at ville raade Bod paa alle Brøst, og som skulde erstatte Pontoppidan, har mødt en saa skarp Kritik baade offentlig og privat, at den er bleven helt umulig. Det vilde ogsaa kun end mere vanskeliggøre en Ordning, om et saa ufuldkomment Arbejde optoges f. T. i Menigheden ved Siden af de andre.“ Konventssalmebogen tror han ikke kan indføres i Almindelighed. Evang.-christel. kan der ikke være Tale om. Som Grundlag for videre Forhandling vil han foreslaa Meyer-Boesen, forsynet med et godt fyldigt Tillæg, indført overalt, hvor det ønskes. Der bør vælges et Udvalg til at indlede Sagen; de andre Synoder opfordres til at gøre det samme.

Lærer Asmussen fra Søest støttede varmt dette Forslag, men vilde helst have Konventssalmebogen. Pastor Hoeck,

Rinkenæs, erklærede, at Konventssalmebogen var til megen Glæde og Velsignelse i hans Sogn. Provst Göttig og Pastor Tonnesen, Aabenraa, tilraadede at overlade Ledelsen af denne Sag til Synodeudvalget. Det overdroges til Pastor Tonnesen og Jes Nielsen at føre Sagen videre ved Henvendelse til de andre Synoder.

I Haderslev Provstisynode 20. Juli fik Provsten Sagens Behandling afvist af formelle Grunde. Det Forslag interesserede ikke Provst Valentiner og hans Venner. Da Sagen var vel forberedt blandt Lægmandene, gik den glat i de andre Synoder. I Sønderborg valgtes Pastor Clausen, Dybbøl, og Gdr. Knudsen, Lysholm, Als, i Tønder Pastor Prahl, Møgeltønder, og Grev Schack-Schackenborg, i Tørninglen Pastor Bruhn, Gram, og Gdr. Rs. Hansen, Kastrup.

Imidlertid er Jes Nielsen kommen til det Resultat, at det skulde være en selvstændig Salmebog, og han havde sammen med Nansen, Taps, og Topsøe udarbejdet et Forslag nærmest efter Fengers. Det havde han med til et Komitémøde i Aabenraa 14. 4. 1882. Jes Nielsen indledte og bad Grev Schack være Formand. Det blev en livlig Forhandling, J. Nielsen foreslog en efter sønderjydske Forhold ændret Udgave af Fenger, men en ny Salmebog vilde Komitéen ikke gaa med til; man enedes om at udarbejde et Tillæg, indtil Sagen kunde føres videre. Det bedste Udbytte var, at Komitéen lærte hinanden at kende, og J. Nielsen opdagede, at han havde en god og kyndig Meningsfælle i Grev Schack. Til de forskellige Synoder stillede man følgende **A n d r a g e n d e**:

„Om endskønt de Salmebøger, der bruges i Menighederne i Nordslesvig, med Undtagelse af evangelisk-christelig, staar paa Troens Grund, anser vi det for ønskeligt at faa en ny fælles Salmebog, men da det vil tage længere Tid, førend denne Plan kan realiseres, er det ønskeligt, at den forberedes ved, at der med Konsistoriets Samtykke indføres et fyldigt Tillæg til de hidtil brugte Salmebøger.

Enhver Synode bedes derfor vælge to Medlemmer til en

Kommission, som det overdrages at udarbejde et Tillæg ved Hjælp af sagkyndige Mænd, de skal tillige gøre Forslag med Hensyn til Fremgangsmaaden ved Affattelsen af den ny Salmebog.

Endvidere bedes enhver Synode stille 100 M. til denne Kommissions Disposition“.

Dette Andragende blev forelagt de forskellige Provstisynoder, som traadte sammen 1882, men de vaklede. Præsterne søgte at forhindre Andragendets Vedtagelse. I Sønderborg, hvor Gdr. Hans Nissen, Viby, var en god Støtte, blev det vedtaget. I Haderslev kom det til et hæftigt Sammenstød mellem Provsten og nogle af Lægmændene, navnlig Gdr. Philip Møller, Jægerup, der rettede et hvast Angreb paa Præsterne. Provst Neiling i Tyrstrup erklærede, at hans Menighed ønskede at beholde den gamle Pontoppidan, og undsaa sig ikke ved at paastaa, at der bag Bestræbelserne for at faa en ny Salmebog kun laa Ønsket om at faa Konventssalmebogen indført, som var en „Partibog“, det var politisk Agitation. Konsul Amorsen viste sig som en dygtig og besindig Forhandler, idet han tilsidst fik vedtaget et Forslag om at overdrage Synodeudvalget vedblivende at samarbejde med de andre Synodeudvalg i Salmebogen.

I Aabenraa blev det paa Forslag af Tonnesen vedtaget, at hvor der trængtes til Indførelse af en ny Salmebog, skulde det være Meyer-Boesens med et fyldigt Tillæg. Jes Nielsen havde søgt at hindre Vedtagelsen, men samtlige Præster stemte for det og desuden enkelte Lægmænd, der helst vilde have Ende paa Sagen; det blev dog kun vedtaget med kneben Majoritet. I Tønder lod man Sagen falde.

Det syntes nu, som om der ej kunde ventes at komme noget ud af det, da Synoderne ikke var bleven enige. Især var Præsterne for det meste ivrige imod al videre Forhandling i Haab om, at Sagen kunde dø hen. Men af flere, særlig af Monrad, Flensborg, blev Jes Nielsen opfordret til ikke at slippe Ledelsen af denne Sag, hvilket var saa meget mere nød-

vendigt, som flere af de mest fremragende Førere i politisk Henseende ikke ret havde Øje for denne Sags Betydning. Efter moden Overvejelse besluttede saa Jes Nielsen med Hjælp af sin Hustru (hun var en Datter af den gamle Pastor Hansen, Hjordkær, der efter Trearskrigen en Tid lang var (konstitueret) Biskop i Slesvig, før Boesen blev udnævnt) at forsøge at give et Udkast til en Omarbejdelse af Meyer-Boesen med Udeladelse af de mange mindre gode Salmer og i Stedet optage nye, særlig af Grundtvig. Naar han tænkte at lægge Meyer-Boesen til Grund, var det, fordi den var forlagt og autoriseret i Slesvig. Som Følge deraf var den jo ikke udsat for Indførselsforbud som f. Eks. Roskilde Konvents. Det viste sig imidlertid ugørligt, særlig for Nummerrækkens Skyld. Saa var der ikke andet at gøre end at arbejde paa Fremstillingen af en ny Salmebog, men det havde da ogsaa det gode ved sig, at Jes Nielsen netop derved fik Lejlighed til at vise, at de, der ønskede Sagen Fremgang, vilde have alt med af de gamle brugte Salmer. Derved kunde de gendrive de Præster, der idelig søgte at skræmme Folk med, at de vilde berøve dem deres gode gamle Salmer, selvom det nok saa tidt var bleven sagt, at dette ikke var Tilfældet.

Sit Udkast, hvortil J. Nielsen havde haft nogen Hjælp i det tidligere Forslag (nærmest Fengers), fik han derpaa trykt som Tillæg til Nordslesvigsk Søndagsblad Nr. 5 1883 under Titel: „Fortløbende Fortegnelse til en ny forbedret Udgave af Meyer-Boesens Salmebog“ i over 5000 Eks. og omdelt til alle, der holdt danske Blade, og til Præsterne, hvor Kirkesproget var dansk.

Dette gav Sagen en ny Vending. Nu mærkedes det, at det var Alvor. De tyske Præster fnøs og fandt, det var en Anmasselse af en Lægmand at give et Udkast til en ny Salmebog, men han fik Tak af andre Præster, for hvem det var en vigtig Sag, bl. a. Pastor Nielsen, Sommersted. Dog kunde denne ikke døje „Tag det sorte Kors fra Graven“ og andre af Grundtvigs Salmer.

I „Nordslesv. Søndagsbl.“ blev Udkastet velvilligt og rosende anmeldt af v (Topsøe)⁷⁾, og fra mange Lægmænd i Nordslesvig modtog J. Nielsen Tak. Der kom et Indlæg i Nordsl. Søndagsbl., vist af Pastor Tonnesen, Aabenraa, om at gaa tilbage til Meyer-Boesen og lave et Tillæg til den, det vilde være lettere at gennemføre.⁸⁾ J. Nielsen tilbageviste det i et følgende Nummer med stor Klarhed, idet han paaviste, hvor lidt Udbredelse MB havde, og at det var umuligt at udarbejde et Tillæg, der passede baade til den og Pontoppidan.

Der var paany kommen Røre i Sagen. Det var godt, da P r o v i n s s y n o d e n var indkaldt til Møde i Sommeren 1883. Det traf sig saa heldigt, at der blev fremlagt en ny tysk Salmebog for Hertugdømmerne Slesvig, Holsten og Lauenborg. Den var nu endelig færdig efter en Forhandling gennem 19 Aar (Kommissionen var nedsat af Frederik VII), og endnu var der en hel Del at udsætte paa den især fra den saakaldte fritheologiske Retnings Side, som vilde have den mere rationalistisk. Nu blev den endelig vedtaget efter lang Forhandlen om Udstyrelse og Indførelse. Derved var Jordbunden forbedret for det, som Nordslesvig nu krævede. Man maatte lade de samme Regler gælde her som hist.

I Begyndelsen af Forhandlingerne følte de Danske sig noget mistrøstige, særlig overfor Kirkeregeringen. De indtog derfor en meget reserveret Stilling af Frygt for at blive overlistet. Det viste sig ubegrundet, da der i Provinssynoden endog

⁷⁾ v. skriver: »Maatte det nu lykkes at føre denne Salmebog, hvortil Udkastet foreløbig er tegnet i J. Nielsens Fortegnelse, ud i Virkeligheden, da kunde man vistnok lykønske den nordslesvigske Menighed til at faa en saa god og righoldig Salmebog, som nogen Folke-Menighed er i Besiddelse af«.

⁸⁾ I Nr. 17 peger en Præst i Nordslesvig paa adskillige Vanskeligheder, der vilde komme i Vejen for Jes Nielsens Plan. Han mener derfor, at Meyer-Boesens Salmebog bør blive i sin egentlige Skikkelse, men »for at nu de ny Salmer, som i de senere Aar har erhvervet sig Borgerret i den danske Folkekirke, ogsaa kunde blive tilgængelige for Nordslesvig, bør det allerede forhaandenværende Tillæg til MB, der indeholder en Del gode Salmer, forøges ved, at der tilføjes 50, 100 eller flere«.

blandt Tyskere raadede en mere uhildet og frisindet Aand, særlig blandt de derværende Præster.

J. Nielsen havde taget flere Eks. med af sit Udkast; de blev omdelt til dem, der forstod Dansk. En god Støtte blev Fischer, der før 1848 var i Aabenraa, nu Amtsdommer i Pløn. Han var tysksindet, men en hæderlig og dygtig Mand. J. Nielsen kendte ham fra tidligere. Han blev ham en god Hjælp, og uopfordret gav han sig til at arbejde for Sagen blandt sine Kolleger. Han havde megen Indflydelse. Han var i sin Tid af Carl Moltke bleven ansat i det slesvigske Ministerium og siden Herredsfoged i Broager. I 1864 gik han over til Magthaverne. Han døde 1891.

Efter nogle Dages Forløb kom den ene efter den anden og talte med J. Nielsen om Sagen, idet alle ytrede, at hvad de Danske var enige om indbyrdes, vilde de stemme for. J. Nielsen mødte ogsaa mere Medhold hos General-Superintendenten end ventet saavel som hos Konsistoriets Formand Dr. Mommensen, som i en længere Samtale med ham viste sig meget imødekommende og lod til at have Interesse af at tale om danske Forhold. Han fungerede tillige som kgl. Kommissarius ved Provinssynoden, og da han i denne Stilling øvede Indflydelse, var det til Lykke for Sagen.

Da Andragendet havde faaet det fornødne Antal Underskrifter for at kunne indbringes i Provinssynoden og ogsaa var underskrevet af de fleste Præster for de danske Provstier, der var Medlemmer af den, paatog Pastor P. Kier (da i Ø. Løgum, senere i Tønder) sig at indbringe det.⁹⁾

I Andragendet var det foreslaaet, at Konsistoriet i Betragtning af den store Salmebogsforvirring og Salmebogsnød i Nordslesvig skulde nedsætte en Kommission af 10 Medlem-

⁹⁾ De øvrige Underskrivere var Jes Nielsen, Kassø, S. Amorsen, Haderslev, J. M. Johansen, Tyrstrup, H. Lawaetz (da Præst i Sottrup, sen. i Ulkebøl paa Als), H. Nissen, Viby, A. Andersen, Skelle, Schmidt (Præst i Svenstrup paa Als og Provst for Sønderborg Provsti), H. Thomsen, Roost, A. P. Lund, Rejsby ved Ballum, L. Rentow (Præst i Ladelund, sen. i Rise). Sagen behandlede i Synoden 8. og 9. Juli 1883

mer, 2 (en gejstlig og en verdslig) fra hver Provstisynode, med det Hverv at udarbejde Udkast til en ny Salmebog for de danske Menigheder i Nordslesvig. Grundlaget skulde være de Salmer, der i Tidens Løb var blevet disse Menigheders Fælleseje.

Pastor Kier udtalte, at det kunde ikke nægtes, at „der i de danske Distrikter var stor Trang til at faa Salmebogssagen ordnet“. Der var ikke alene 5—6 Salmebøger i det lille Omraade, men naar man regnede Tillægene med, var der 11. Forvirringen gik saa vidt, at der i 4 sammenstødende Sogne fandtes 4 forskellige Salmebøger. Selv om man holdt meget af den Pontoppidanske, maatte man indrømme, at „dens Mangler er meget store og en Forbedring nødvendig“. Grunden til, at den i 1881 nedsatte Komité ej havde udrettet noget, var, at den ansaa sig for et privat Selskab, hvis Arbejde ingen Udsigt havde til at faa offentlig Anerkendelse. Dette maatte nødvendigvis virke lammende paa dens Arbejde. Som Grund til, at Kommissionens Medlemmer skulde udvælges af Synoderne, anførte han, at hvis en ny Salmebog skulde trænge igennem, maatte den foruden at være en virkelig god Salmebog være udgaaet fra Folket selv. Kun da kunde man vente, at den vilde blive Folket kær.

Under den livlige Debat, hvor foruden mange holstenske og slesvigske Præster bl. a. ogsaa Konsul Amorsen havde Ordet, fastslog man: „Grundstammen i den ny Salmebog maa efter Synodens Anskuelse dannes af de Salmer af de nu i Brug værende Salmebøger, som er bleven Fællesejendom og det kristelige Folk i hine Egne kære“.

Den kongelige Kommissarius (Dr. Mommsen) stillede sig i sit Svar meget imødekommende overfor Sagen selv. Han anførte, at der i Varnæs ikke fandtes et eneste fuldkomment Eksempplar af Ægidius' Varnæssalmebog, som brugtes der. Men han fraraadede Maaden, hvorpaa man tænkte sig den fremmet, idet han ansaa en Kommission paa 10 Medlemmer for alt for stor. Han ønskede at man vilde overlade Konsistoriet at be-

stemme Maaden, og mente, at det var nok, at Provstisynoderne blev hørt, forinden det færdige Udkast forelagdes Provinssynoden.

Herom kom Striden væsentlig til at dreje sig, og der fremkom da et Mæglingsforslag af Dr. Jess (Præst i Kiel, død 1891), som gik ud paa, at man skulde overlade Konsistoriet at bestemme Antallet af Medlemmerne af Kommissionen og at vælge disse blandt de Tillidsmænd, de 5 Provstisynoder dertil vilde foreslaa.

Da det var at befrygte, at Regeringen vilde nægte sin Sanktion, og at Sagen saa vilde strande, hvis man fastholdt Kiers Forslag om Kommissionens Sammensætning, sluttede Sagens Venner sig til Dr. Jess' Forslag, idet de mente, at det netop nu gjaldt at benytte den velvillige Stemning, som fra alle Sider vistes mod Forslagets Realitet, saa meget mere som den kgl. Kommissarius afgav den Erklæring, at „de kunde stole paa, at det er Konsistoriet om at gøre, at der vælges Folk ind i Komitéen, der i Sandhed nyder de nordslesvigske Menigheders Tillid“.

Imidlertid blev ved en Fejltagelse ved Afstemningen ikke Dr. Jess' Forslag, men et dette nær beslægtet af Pastor Dohm i Altona (Konsistoriet fik derved endnu friere Hænder) vedtaget med 40 Stemmer mod 39. Det var derfor ikke uden Betænkelighed, at flere af Sagens Venner saa paa Udfaldet, idet de frygtede for, at Konsistoriet ved Kommissionens Sammensætning ikke vilde føle sig bundet af det Tilsagn, dets Formand som kgl. Kommissarius havde givet.

Senere paa Sommeren holdt Provstisynoderne deres aarlige Møder. I Aabenraa udtalte Pastor Tonnesen, at den Kommission, som Jes Nielsen og han var Medlemmer af, ikke havde kunnet udrette stort, og nu var dens Hverv endt, da Provinssynoden havde taget Salmebogssagen op. Pastor Kier, Østerløgum, afgav Beretning om Forhandlingen paa Provinssynoden og dens Resultat. Pastor Engel, Hjordkær, tilraadede at beholde den gamle Pontoppidan og ikke indføre „moderne He-

denskab saadan som i Salmen: Tag det sorte Kors fra Graven“. Pastor Tonnesen derimod talte smukt for Indførelsen af en bedre Salmebog og gjorde Indsigelse imod, at man beskyldte en af Provinssynoden nedsat Kommission for at ville „indføre Hedenskab i en ny Salmebog“. Ogsaa Lærer Asmussen tog til Genmæle mod Pastor Engel; han imødesaa den ny Salmebog med Glæde. I Overensstemmelse hermed tog en Insender i Dannevirke, A. N., Præsterne alvorligt i Skole for deres Mangel paa Forstaaelse overfor en Salme som „Tag det sorte Kors fra Graven“.

Der meldes intet om, at Salmebogssagen blev omtalt paa Synoden i Tønder en Uge senere, ej heller i Sønderborg og Tørninglen. Derimod aflagde Pastor Groth, Maugstrup, Beretning i Haderslev. Han havde ikke underskrevet Kiers Forslag, da han mente, at en ny Salmebog var unødvendig.

En Artikel i Dannev. Dec. 1883 gav Udtryk for de Bekymringer, mange af Salmesagens Venner nærede. Det gav J. Nielsen Anledning til at erklære, at han saa lyst paa Sagen og troede, at den nu var kommet i det rette Spor. Dette var den eneste Vej, ad hvilken den under de nuværende Forhold kunde føres frem. — Red. gav Udtryk for sin Tvivl overfor denne Tillidsfuldhed ved at tilføje [?] — Den næste Dag erklærede Konsul Amorsen, at han fuldt ud delte Nielsens Syn. — Denne lod Provinssynodens Forhandlinger om Salmebogssagen oversætte og offentliggøre i alle danske Blade. (Dannevirke 17., 18. og 19. Dec. 1883).

Hans Haab blev heller ikke beskæmmet, thi næsten samtidig (kort før Jul) kom Konsistoriets Reskript, der anordnede, at der i hver af de til Sommeren 1884 sammentrædende Provstisynoder med dansk Kirkesprog skulde vælges to Medlemmer, af hvilke Konsistoriet saa vilde udtage 5, der skulde danne det Udvalg, som skulde udarbejde Forslag til en ny Salmebog. Konsistoriet viste herved en anerkendelsesværdig Imødekommenhed og Loyalitet ved i Praksis at følge det af Dr. Jess fremsatte Forslag, som Sagens Venner havde ønsket vedtaget.

Nu først var der naaet et Maal, som gav Udsigt til og godt Haab om at faa en tidssvarende Salmebog udarbejdet, som kunde vente almindelig Tilslutning hos de danske Menigheder i Sønderjylland. Nu var Modstanden brudt endog blandt Præsterne, som havde set, med hvilken Velvilje Sagen var bleven forhandlet i Provinssynoden, og nu fik Bevis paa, at Kirkeregeringen behandlede den i samme Aand ved Nedsættelse af Kommissionen.

Det gjaldt nu om, at de Valg, som de fem Provstisynoder ved deres Sammentræden i Sommeren 1884 skulde foretage, kunde falde heldigt ud og derved give Sikkerhed for et godt Udfald af Kommissionens Sammensætning. Jes Nielsen havde naturligvis været selvskreven som Medlem, da han hele Tiden havde været Drivhjulet lige fra det Øjeblik, da Sagen var kommen i Gang, men da han havde tre Sønner, hvoraf ingen paa Grund af ulykkelige politiske Forhold kunde være hjemme, og han selv alt var en ældre Mand, hvem Gaardens Drift efterhaanden blev mere og mere besværlig, besluttede han sig i Foraaret 1884 til at skille sig af med sin Ejendom i Kassø og købe Gaard i Jelling. Dog sørgede han for at gøre, hvad han kunde, for at sikre et godt Udfald af de Valg, de enkelte Synoder skulde foretage. Han fik sammenkaldt et privat Møde i Aabenraa af en Del Synodemedlemmer fra de forskellige Provstier, kort før Synoderne traadte sammen. Her enedes man om, hvilke Mænd hver Synode skulde vælge; da han havde Kendskab til de forskellige Partiers Stilling til Sagen, kunde han bedst udpege, hvem der helst skulde vælges.

Saaledes forberedt faldt Synodernes Valg heldigt ud. I Gram valgtes Pastor Nielsen, Højrup, Møller Jakobsen, Brøns, og Degn Lycke, Gram, i Tønder Grev Schack-Schackenborg, Pastor Prahl, Møgeltønder, og Gdr. A. P. Lund, Rejsby, i Sønderborg Pastor Clausen, Dybbøl, Pastor Nissen, Asserballe, og Gdr. Hans Nissen, Viby, i Aabenraa Grev Schack, Pastor Tonnesen, Aabenraa, og Gdr. Nis Callesen, Lerskov. Det mest opsigtsvækkende var Valget i Haderslev. Her var der

større Spænding mellem Lægmandene og Præsterne end de andre Steder, vel sagtens som Følge af Provstens Forsøg paa helt at faa Sagen forpurret. Nu benyttede Lægmandene deres Overtal til at lukke Præsterne ude, efter at en af disse havde foreslaaet at vælge to Præster og een Lægmand. Valgt blev Gaardmændene P. Skau, Bukshave, og Philip Møller, Jægerup, samt Konsul Amorsen, Haderslev.

Konsistoriet traf ligeledes et heldigt Valg, da det skulde udpege de Mænd, som den endelige Kommission kom til at bestaa af. Disse fem var Præsterne Clausen, Dybbøl, Nielsen, Højrup (senere Sommersted), og Prahl, Møgeltønder (senere Gl. Haderslev), samt Lægmandene Grev Schack-Schackenburg og Gaardejer P. Skau, Bukshave. Af disse var Clausen selvskreven som den grundigste Kender af saavel den ældre som den nyere Salmedigtning. Nielsen havde vist varm Interesse for Sagen. Prahl var ligeledes godt inde i den og velstemt, dertil musikkyndig og en liturgisk Begavelse. Sammen med Organist Heinebuch i Flensborg udgav han senere en god Melodisamling til Salmebogen beslægtet med Th. Laubs.

I Grev Hans Schack havde Jes Nielsen altid fundet en god Meningsfælle. Greven var Jurist og Videnskabsmand. I Løbet af kort Tid satte han sig grundigt ind i sin nye Opgave. Han var de gejstlige Herrer fuldt ud jævnbyrdig. Grev Schack fik efterhaanden Broderparten af Salmerne at bearbejde. Heri havde han en god Medhjælp i sin Hustru, der stod den grundtvigske Retning nær.

P. Skau følte sig som den eneste rigtige Lægmand i Kommissionen. Han var den, der nærmest traadte i Jes Nielsens Sted. Ret betegnende spurgte Konsistoriet sig for, om alle de tre Lægmand, der var udpeget i Haderslev, var prøjsiske Undersaatter. P. Skau havde fra sin Ungdom Kendskab og Kærlighed til den danske Salmesang. Han stod som en af Nordslesvigernes bedste Tillidsmænd med aaben Sans for alle aandelige Rørelser i Folket. Da han blev udnævnt, søgte han

over til Topsøe i Hejls. „Jeg havde store Betænkeligheder ved at modtage et saa ansvarsfuldt Hverv, hvortil jeg følte mig helt uskikket. Da sagde De til mig: „De skal ikke bearbejde Salmer, men sidde til Doms over de andres Arbejde. Deres Dom er Folkets Dom eller saa omtrent.“ Det var dette Deres Ord, som bortvejrede mine Betænkeligheder. . . . I et af Kommissionens første Møder udtalte jeg at jeg følte meget godt min Uformuenhed til at levere noget Arbejde, men jeg betragtede mig som Kommissionens Ballast. . . . Min Udtalelse vandt Anerkendelse.“ P. Skau kom ofte til at fungere som Opmand i Tilfælde af Meningsforskel om, hvor vidt en ny Salme skulde med, og Greven især appellerede gerne til hans sikre Sprogsans i Spørgsmaal om, hvad der var det bedste Dansk. Selv har Skau senere udtalt den Mening, at han var bleven valgt, fordi man ogsaa i tyske Kredse godt nok vidste, at han havde særdeles livlig Forbindelse med Salmekyndige Nord for den daværende Grænse. Disses Sagkundskab vilde man nok drage Nytte af uden dog aabenlyst at henvende sig til dem. I hvert Tilfælde kom Skau nu og da til at virke paa denne Maade. Derom vidner følgende Brev:

»19. Maj 87, Vemmetofte, — Faxe.
Sjælland.

Højstærede Hr. Proprietær P. Skau-Bukshave!

Jeg mindes Dem godt fra Skamling, ligesom Deres ansete Navn jo er godt kjendt i Danmark, og det er mig kun en Tilfredsstillelse, hvis min lille Salme (skrevet for over 30 [Aar] siden eller meer) skulde kunne finde Plads i en Salmehog for Slesvigs danske Menigheder — selv i en ændret Skikkelse.

At hine, af Dem paapegede, Linier, skulde kunne vække Anstød, er sørgeligt nok; men for den første Linies Vedkommende til Nöd forstaaeligt. Maaske der da i Vers 2 L. 1 og 2 kunde sættes:

Nu By ved By en Korsets Kirke stander,
og i dets Lignelse Guds Hus man danner¹⁰⁾

eller L. 2:

i Korsets Lignelse Guds Hus vi danner
og i Vers 4 L. 1:

Ja, Frelser-Navnet bares over Bølge,¹⁰⁾

¹⁰⁾ Streget med Blyant af Kommissionen.

eller:

Det Ord om (Golgatha)¹¹⁾ Korsets Trøst fløj over Bølge.

Endret paa en af de angivne Maader, antager jeg, Salmen maatte tænkes antagelig ogsaa for meget mistænksomme Øjne.

Siden mit Forfatterskab er kommet paa Bane i denne Forbindelse, tør jeg maaskee ved samme Lejlighed henlede den ærede Kommissions Opmærksomhed paa en lille »Missionspsalme«, der findes i min Digtsamling »Billeder og Sange«, og mulig kunde fortjene at komme i Betragtning.

Med hjerteligt Ønske om, at der maa komme noget Smukt og Godt ud af de dansktalende Medlemmers ihærdige og varme Bestræbelser, beder jeg Dem særlig bringe Pastor Nielsen i Höjrup venlig Hilsen og tegner mig som Deres venligt og ærbødigt forbundne
Chr. Richardt.«

Provst Valentiner rasede over at være sat ud af Spillet. I „Kirkeligt Søndagsblad“ skriver han i en Artikel om „den danske Kirkes Salmebøger“ til Indledning, at han først offentliggjorde den, „da den politiske Agitation mod den reviderede Pontoppidan havde begyndt, og at han vilde have sendt den til alle Provstisynoder for at foreslaa en Superrevisions-Kommission: da inden Agitationen senere paa den perfideste og skammeligste Maade gik sin Vej gennem Sammenkomster og Forsamlinger, maatte jeg efter min Mening anse det for umuligt at give mig af med saadant Selskab. Det var mig Sagen dog for hellig til. Naar Pressen paa sin giftige Maade kan tilsvine den under Skin af barnlig Fromhed, naar Partiet gør en Mand som P. Skau i Bukshave, en Mand, der aldrig har brugt Kirke og Salmebog, til Medlem af Kommissionen, kun til Løn for hans Rejse til Ringkøbing og hans onskabsfulde, tysk-fjendtlige Tale dér, saa er det gaaet vidt“.^{11a)}

¹¹⁾ Streget af Chr. R.

^{11a)} »Als die politische Agitation gegen den revidierten Pontoppidan begonnen hatte, damals auch alle Probsteisynoden wollte um die Bildung einer Superrevisions-Commission vorzuschlagen: als ehe die Agitation später in der perfidesten und schämlichsten Weise ihre Runde durch die Zusammenkünfte und Versammlungen nahm, musste ich es meiner Meinung nach als unnützlich finden mich mit solcher Gesellschaft zu befassen. Dazu war auch die Sache mir doch zu heilig. Wenn die Presse in ihrer giftigsten Weise unter dem heiligsten Schein kindlicher Frömmigkeit dieselbe besudeln kann, wenn die Partei einen Mann wie P. Skov in Buxhave, der sich

Valentiner forstod ikke, at den danske Menighed nu var langt rigere end paa Pontoppidans Tid, og langt mindre forstod han, at den — navnlig med Grundtvig — havde sejlet den tyske Menighed agterud. Han begreø derfor ikke, at Salmebogsforholdet i Sønderjylland ikke kunde forbedres ved at lappe lidt paa en 150 Aar gammel Salmebog. Der skulde noget nyt til, og det danske Folk havde nyt nok at øse af. Vi forstaar nok hans Harme over at se et Arbejde, han havde paa-taget sig, blive afvist af dem, han havde gjort det for, men kan ikke hjælpe ham i den.

Fra Kommissionens Forhandlinger.

Generalsuperintendent G o d t indkaldte Kommissionen til Møde i Haderslev 10. April 1885. Godt var tilbøjelig til at lade de valgte Medlemmer arbejde og raade. Det blev det eneste Møde, han kom til at lede, han døde 12. Juni samme Aar. Efter Konsistoriets Paalæg ledede Pastor Clausen Salmebogsarbejdet, indtil en ny Generalsuperintendent blev udnævnt. Det varede næsten et Aar, og i den Tid skred Arbejdet kun smaat frem. Der var ikke sat nogen Frist, indenfor hvilken den skulde være færdig. Den tyske Salmebog havde man arbejdet paa i 24 Aar.

Paa det første Møde havde man vedtaget følg. Retningslinier:

- 1) Kommissionen vil bevare den gamle kirkelige Salmeskat.
- 2) Den nyere danske kirkelige Salmeskat, for saa vidt som den har virkelig kirkelig Værdi for vore Menigheder, gøres tilgængelig for dem. Tallet af Salmer sættes til ca. 600.
- 3) Den første Halvdel af Salmebogen skal slutte sig til Kirkeaaaret, altsaa til det festrige Halvaar. Den anden Halv-

nie mit Kirche und Gseangbuch zu bekümmern pflog, nur zum Lohn für seine Reise zu Ringkjöbing und boshaft deutschfeindliche Rede daselbst zum Mitglied der Kommission macht, dann ist es weit gekommen.«

del toges der ikke Beslutning om. Grev Schack fik overdraget Juletiden, Clausen Paasken og Nielsen Pinsen.

Allerede 27. Juli kunde Clausen meddele i en Indberetning til Konsistoriet, at han var færdig med Passionssalmerne og haabede om en Uge at blive færdig med Paaskesalmerne.

Efter Opfordring af Konsistoriet indbød Clausen midt i August Kommissionen til et Møde, der skulde vælge stedfortrædende Formand, hvortil han selv blev valgt. Ved denne Tid forlangte Konsistoriet Indberetninger fra Provsterne om, hvilke Salmebøger der brugtes i de enkelte Sogne. Resultatet var:

E v a n g e l i s k - c h r i s t e l i g S a l m e b o g med Tillæg brugtes i 27 Sogne, nemlig Døstrup, Rømø, Emmerlev, Daler, Hvidding, Arrild, Branderup, Toftlund, Agerskov, Bevtoft, Tirs-lund, Hygum, Skodborg, Tinglev, Nybøl, Broager, Ulkebøl, Hørup, Lysabild, Tandslet, Asserballe, Notmark, Ketting, Oks-bøl, Havnbjerg, Svenstrup og Egen.

D e n P o n t o p p i d a n s k e S a l m e b o g brugtes i Lin-trup, Mjolden, Skads, Jerpsted, Visby, Vodder, Skærbæk, Skrydstrup, Haderslev, Oksenvad, Jels, Hammelev, Vedsted, Hoptrup, Vilstrup, Halk, Starup, Grarup, Aastrup, Vons-bæk, Fjelstrup, Aller, Tyrstrup, Hjerndrup, Stepping, Frørup, Moltrup, Bjerning, Jægerup, Sommersted, Holbøl, Ringenæs, Felsted, Kværs, Klipleve, Ensted, Bjolderup, Bedsted, Hellevad, Egvad, Jordkær, Riis, Østerløgum, Løjt, Dybbøl, Abild, Brede, Nørreløgum, Løgumkloster, Hostrup, Burkal og Højer, tilsam-men 52 Sogne.

R o s k i l d e K o n v e n t s S a l m e b o g brugtes i Ballum, Møgeltønder, Højrup, Roager, Øsby, Gram, Fol, Lintrup, Hjer-ting, Rødding, Skrave, Østerlindet, Nustrup, Adsbøl, Graasten, Sønderborg, Kajnæs, Sottrup, Nordborg og Tønder, ialt 20 Sogne.

M e y e r - B o e s e n s S a l m e b o g brugtes i Gl. Haders-lev, Aabenraa, Uge, Ravsted, Højst, Bylderup og Ladelund, ialt 7 Sogne.

Den forordnede Kirke-Salmebog af Kingo, trykt 1701, vistnok sidste Gang udkommet i 1752, brugtes kun i Spandet og Brøns.

Varnæssalmebogen, udgivet af Ægidius 1717, brugtes i Varnæs og Ullerup.¹²⁾

Idet Generalsuperintendenten sender disse Meddelelser til Konsistoriet, tilføjer han følgende Bemærkninger:

I Brøns, hvor der endnu findes nogle faa Eksemplarer af Kingo i Kirken, og i Ullerup, hvor der er lige saa faa af Varnæssbogen, er den reviderede Pontoppidan indført, i Varnæs derimod Meyer-Boesen. I Spandet blev Begyndelseslinjen skrevet op paa Tavlerne; der var nemlig ingen Numre i Kingos Salmebog. — Roskildesalmebogen „er især yndet i grundtvigske Kredse og ikke uden politisk betænkelige Salmer af dansk national Farve.“ (Den sidste Sætning er dog overstreget med Blyant).

Den 28. Dec. 1886 indgav Konsistoriet en Beretning til Ministeriet. Da der havde været Tale om et Forbud mod Roskilde Konventssalmebog og Evangelisk-christelig Salmebog, mener Konsistoriet, at det maa vente, til Salmebogen er færdig og kan indføres. Derfor skal den fremskyndes. Denne Grund kunde meddeles Grev Schack og Præsterne — altsaa ikke Skau.

Kommissionsmedlemmerne er af den Mening, at Forbud vilde fremkalde stærkt Røre i Nordslesvig. De er bange for, at det vil ophidse Sindene mod den ny Salmebog, hvis Forbudet kommer samtidig med denne. Hvis der da blev givet den Parole, at man ikke burde indføre den, vil hele det store Arbejde være spildt. De mener derfor, at det vil være gunstigere, naar det allerede nu blev bekendt, at et saadant Forbud var i Udsigt, fordi Ophidselsen saa vilde have lagt sig, inden Salmebogen kom. Kaftan mener ogsaa, at det er rigtigt.

¹²⁾ Se iøvrigt »Sønderjyllands Kirkesalmebøger« Sdj. Aarb. 1909. If. Moos har denne Salmebog tidligere været brugt i Bylderup, Ravsted og Højst.

Konsistoriet hævder, at Forbudet ikke kan komme, før Salmebogen er færdig, da de Sogne, der bruger de to Salmebøger, derved vilde nødes til at anskaffe en anden, og saa vilde den nye ikke blive indført der. Derfor kan dette Sammentræf ikke undgaas.

Den 9. Dec. 1886 stiller Kaftan et Andragende til Konsistoriet om at lade det blive bekendt allerede nu, at et Forbud mod Roskilde og Evang.-christelig Salmebog er forestaaende, men af venlig Hensyntagen holdes tilbage, indtil den ny Salmebog foreligger. Imidlertid meddeler Kultusministeriet 26. Maj 1887 Gehejme-Konsistoriet, at de ikke anser det for rigtigt at lade noget blive bekendt om det forestaaende Forbud, men at det vil, at Salmebogen skal være færdig til at forelægges Fællessynoden i Marts 1889. Salmebogskommissionen maatte saaledes arbejde under et voldsomt Pres.

Et Medlem om Arbejdet inden Døre.

I et Foredrag i Nr. Tønder Provstisynode 7. Dec. 1888 har Pastor P r a h l givet en god Skildring af Kommissionens Arbejde, da det var i friskt Minde. Manuskriptet dertil findes endnu i den Samling Optegnelser, som Grev Schack pietetsfuldt har opbevaret paa Schackenborg. Jeg anser det for det rigtigste at lade ham selv faa Ordet til en Meddelelse om, hvad der foregik indenfor Kommissionens fire Vægge. Efter en kort Indledning hedder det:

»Allerførst blev Planen for den ny Salmebog lagt og drøftet. Der besluttedes, at Ordningen af Salmerne udelukkende skulde ske, eftersom Kirkeaaet og den enkeltes kristelige og personlige Liv gav Anledning dertil, altsaa med Udelukkelse af alle rent dogmatiske Synspunkter. Afdelinger som: Guds Væsen og Egenskaber, Skabelsen osv. maatte altsaa forsvinde. Den første Afdeling dannede Søndagen baade som Hviledag og Helligdag i Almindelighed og dernæst som den Dag, paa hvilken Menighedens offentlige Gudstjeneste, den saakaldte Højmesse, fandt Sted. Alle Salmer, som var oprundne af enkelte Led af denne, blev her samlede, som det ogsaa havde været Skik i Fordumstider, t. Eks. i Kingos Salmebog, selvfølgelig ikke for at de nu allesammen skulde synges ved Højmessens, hvilket

jo vilde være en fuldkommen Umulighed, men for at blive i det gamle Spor og derved tillige give Menigheden et anskueligt Billede af Gudstjenestens Gang og Sammenhæng. Derpaa fulgte saa de tre store Højtider, hver med sin ejendommelige Kreds af Salmer, og her til sluttede sig alt det, som desuden havde Kirkeaaaret eller enkelte Dage af samme til Genstand. Den følgende Afdeling maatte saa handle om Kirken, dens Liv og dens Naadelov. Herefter fulgte Overgangen til den enkeltes Liv baade i kristelig og i menneskelig Henseende. Slutningen dannedes selvfølgelig af de sidste Ting, altsaa Døden og Dommen. Imod denne gennemsigtige og i Sagens Natur begrundede Inddeling af Salmerne, som siden nøjagtig blev overholdt, vil der næppe være noget at indvende.

De enkelte Afdelinger fordeltes nu til Forberedelse iblandt Kommissionens Medlemmer paa følgende Maa-ede: I Pontoppidans, Valentiners, Meyer-Boesens, Roskilde Konvents Psalmebog med Tillæg, Fengers og den nye danske Salmebog¹³⁾ udpegedes alle de Salmer, som hørte ind under samme Rubrik. Den, der havde Rubrikken at bearbejde, maatte saa forelægge et skriftligt Forslag angaaende disse Salmers Antagelse eller Forkastelse for den samlede Kommission. Paa denne Maa-ede opnaaedes der, at der ikke er een Salme i alle de nævnte Salmebøger, uden at den er læst og drøftet. Selvfølgelig fandtes der mange Salmer i flere, ja i alle Salmebøger, men ofte i en meget forskellig Form. Med Hensyn til disse blev enhver Afvigelse fra Originalen noteret med Opgivelse af Findestedet. Referenten foreslog saa een af Varianterne til Optagelse, og Kommissionen afgav derefter sin Kendelse. Over Forhandlingen ved Møderne optoges et Protokollat, og Forslaget tilligemed Protokollen sattes siden i Cirkulation. Ved rolig endnu en Gang at gennemgaa Forhandlingen i Hjemmet og endnu en Gang at overveje de forskellige Meninger kom den enkelte naturligvis mangan Gang til et andet Resultat og meddelte saa dette paa et særligt Ark til Referenten. Var Cirkulationen endt, saa forelagdes Resultaterne af Behandlingen tilligemed de indløbne nye Forslag anden Gang til Drøftelse. I enkelte Tilfælde, hvor Meningerne var meget delte, eller ogsaa hvor det handlede sig om særdeles vigtige Salmer, blev Forhandlingen optaget paany, indtil et definitivt Resultat var opnaaet. Selvfølgelig var det Kommissionens Ønske i hvert enkelt Tilfælde at holde sig til en eller anden Autoritet og saa lidt som muligt blande sit eget ind i Salmerne. Den samlede foruden de nævnte Salmebøger alt, hvad den desuden kunde faa fat paa. Jeg nævner her de ældre Salmebøger af Hans Thomison, Moltke og Casuben, Kingo, Ægidius, Guldberg, Grundtvig, Brandt og Helvegs Værk om den danske Salmedigting, Skaars meget grundige Undersøgelse af den norske Salmesang, Landstads norske Salmebog, der i Særdeleshed var til stor Nytte, naar det gjaldt om at

¹³⁾ Forslag til Salmebog for Kirke og Hjem 1885 (Brandt).

bringe gamle Salmer i en heldig Form, Kingos og Brorsons Salmer, Grundtvigs samlede Sange, Mau's og Monrads Salmebøger, Inge-manns, Boyes og Timms Værker og Holms Harpe. Var en Salme oversat fra et andet Sprog, saa blev naturligvis Originalen sammenlignet. Vi søgte altid at blive den ældste danske Original saa tro som muligt. Kun naar Sproget eller Tankens Uklarhed forbød dette, holdt vi os til Meyer. Undertiden var vi nødsagede til at hjælpe os selv, som vi bedst kunde. Dette var i Særdeleshed Tilfældet med Kingos Passion. Da denne intetsteds fandtes i en Form, som kunde bydes Menigheden, var der først Stemning for at udelukke den aldeles af Salmebogen, men vi blev snart oplyste om, at dette af mange vilde næsten anses som et Kirkeran, og vi har selv siden været meget glade ved, at vi har bevaret den, skønt vi jo som sagt paa ikke faa Steder var tvunget til at forandre.

Naar Salmerne var drøftet anden Gang, blev den vedtagne Form renskrevet, og fandtes det nødvendigt, saa cirkulerede ogsaa Renskriften, hvorved vi jo først fik et klart Billede af, hvad vi egentlig havde optaget. Herved blev igen meget forandret, og tilsidst den afgørende Dom om den enkelte Salmes Optagelse eller Forkastelse fældet. Med Hensyn hertil var Kommissionen meget heldig sammensat. Der fandtes i den Talsmænd for den ældste Hymne- og Salmeskat, for den Brorsonske og for den nyere Salmedigtning, som især karakteriseres ved Grundtvigs Navn, og dette sikrede en fordomsfri Behandling for hver enkelt Salme. Men der har aldrig været Tale om at majorisere; ligesom vi hver Gang samledes under Bøn og Herrens Paakaldelse, saa har ogsaa Fredens Gud været med os fra det første til det sidste Møde og forhindret, at Ufred og Trætte kunde komme frem. Generalsuperintendenten stod altid over Partierne, og jeg kan ikke andet end ogsaa her takke ham for den retfærdige og aldeles gode Maade, paa hvilken han ledede Forhandlingerne og aldrig tænkte paa at gøre sin Værdighed som Biskop eller Formand gældende.

Naar en Afdeling var afleveret og drøftet tredje Gang, naar de Salmer, som den skulde indeholde baade med Hensyn til Form og Indhold var definitivt fastsatte, blev de befordret til Trykken, og derefter blev der flere Gange læst Korrektur paa den. At Salmebogen saaledes maatte trykkes, alt eftersom den blev færdig, var et slemt Vanheld. Vi havde naturligvis helst først fuldendt Arbejdet og saa set det endnu en Gang igennem. Men Konsistoriet erklærede, at det ikke kunde give os Tid dertil. Vi maatte arbejde fremad af alle Kræfter, for at Salmebogen kunde forelægges den førstkommende Fællessynode. Konsistoriet har selvfølgelig haft sine Grunde dertil, men for os var dette en meget slem Efterretning at faa, efter at en stor Del af den Tid, der kunde stilles til vor Disposition, ved Dr. Godts Død var gaaet ubenyttet bort. Hvad den tyske Kommission havde brugt mange Aar til, skulde vi under saa meget

vanskeligere Forhold fuldende i rigelig to Aar, skønt vi naturligvis ikke havde ret megen Indsigt i Sagen, da vi begyndte paa Arbejdet. Vi har altsaa maattet arbejde med yderste Anstrengelse af alle Kræfter, og det Vidnesbyrd kan vi give os selv, at vi har gjort, hvad der nogenlunde stod i vor Magt. For os gejstlige Medlemmer af Kommissionen var det vistnok værst, da vi ikke blot maatte lade vore private Anliggender skøtte sig selv, men ej heller var i Stand til at gøre for vore Menigheder, hvad vi ellers vilde have gjort. Vi maatte trøste os med, at ogsaa dette Arbejde skete til Herrens Ære og under hans naadige Velsignelse kunde tjene til Gavn og Opbyggelse for denne og for kommende Slægter.

Havde vi endnu en Gang kunnet gennemarbejde Salmebogen, da den var færdig, saa vilde, bortset fra, at vi maaske endnu havde foretaget Forandringer i det enkelte, og at en mere ensartet Orthografi var blevet gennemført, vistnok endnu hist og her en Salme være blevet udelukket, en anden optaget. Det første i Særdeleshed med Hensyn til den festlige Halvdel af Kirkeaaet, det sidste med Hensyn til Salmerne om den enkeltes Liv i Troen og Timeligheden. Fra Begyndelsen havde vi rigtignok slaact fast, at det, Menigheden mest bør synge om i Herrens Hus, er Guds store Gerninger til vor Frelse, som Luther synger: »Frisk op, du Kristenmenighed«. En Festlighed mere, som den danske Salmedigtning i det hele taget er meget rig paa, maatte altsaa faa en fremragende Plads i vor Salmebog. Desuden syntes vi, at de moraliserende Salmer, saakaldte rimelige Prædikener, maatte indskrænkes til de ligefrem klassiske og uundværlige. Dette Princip anser vi endnu alle uden Undtagelse for det eneste rigtige. Alligevel vil man vistnok undertiden savne en Salme, som man har vunden kær, fordi den har faaet Betydning for ons Liv. Vi maa saa undskylde os med Hastværket, hvortil vi var tvunget. Der fandtes Salmer, som vi ogsaa selv meget nødig vilde undvære, men det var os ikke muligt at finde dem i en Form, hvori vi kunde byde Menigheden dem, og til at forsøge paa selv at bringe dem i Lave havde vi ingen Tid. Desuden havde vi at betænke Muligheden af, at en ny Salmebog, selv om den var den fortrinligste, ikke kunde fyldestgøre hvert Krav, den enkelte stiller til den. Paa de Steder, hvor den nye Salmebog indføres, kan jo den gamle, t. Eks. Pontoppidan, vedblive at være Husets Ven og Sjælens Trøst som før.«

Efter en længere Omtale af Vanskeligheden med Melodibetegnelseerne fortsætter Prah!:

»Man vil have lagt Mærke til, at vi har optaget den gamle, herlige Chor- og Vekselsang paany. Dette er sket efter modent Overlæg, og efter at Erfaringen paa sine Steder havde vist, hvor meget dette bidrager til en livlig og god Salmesang. Det findes ogsaa i alle Salmebøger indtil den nyeste Tid. Guldbergs og Roskilde Konvents

Salmebøger er de første, der har brudt denne gamle kirkelige Skik, som endog Evang.-christel. Salmebog paa sin Maade har søgt at være om. De som synes om det, beder vi om at gøre et praktisk Forsøg med Sagen. Sker dette paa den rette Maade, er vi overbevist om, at de snart vil blive Venner deraf. Det er den Fremgangsmaade, vi har fulgt, for at byde Menigheden de bedste gamle og nye Salmer i et godt og rent Sprog og i en passende Form.«

Enkelte Træk fra Kommissionens Arbejde.

Protokollen ved Møderne blev ført paa Dansk af S k a u. Saa vidt man kan se, er Forhandlingerne i det hele ogsaa ført paa Dansk, det fremgaar bl. a. af enkelte Ytringer af Generalsuperintendent Kaftan (Erlebniſse S. 186). Af Kommissionens Medlemmer var Grev Schack, Pastor Clausen og P. Skau dansksindede, medens Pastor Prahls og Pastor Nielsens stod venlige og forstaaende overfor Danskheden.

De fem valgte Medlemmer var alle besjælede af et levende Ønske om, at det Arbejde, de gjorde, skulde blive noget virkelig godt. De tog fat med god Vilje og grundig Flid. De delte Arbejdet saaledes, at Grev Schack fik Advents- og Juletiden, Pastor Clausen Faste- og Paasketiden, Nielsen Pinse- og Trinitatistiden, og Prahls Salmerne om Kristenlivet. Det var heldigt, at Grev Schack paa en Maade kom til at begynde Arbejdet med Advents- og Julesalmerne, idet han gennemarbejdede dem med overordentlig Dygtighed, Flid og Kærlighed til Sagen, thi derved kom Arbejdets Gang af sig selv ind i det rette Spor. Han fik ogsaa senere mange af de Salmer, der findes længere henne i Bogen (Morgen- og Aftensange, Aarsskiftet, Familieliv m. m.) at bearbejde og har i det hele stor Fortjeneste af den heldige Maade, hvorpaa Opgaven blev løst. Med sin faste, tydelige Haandskrift afskrev han Salmernes forskellige Redaktioner i Kolonner ved Siden af hinanden; paa Kommissionens Møder understregede han de Vers og Linier, som skulde benyttes, snart i den ene, snart i den anden Kolonne. Pastor Nielsen afskrev blot Salmerne i den Form, han vilde foreslaa. Pastor

Prahl klippede ud af gamle Salmebøger og skrev sine Rettelser ved Siden af den trykte Tekst som paa et Korrekturark.

Ved Mødet 5. og 6. Juli 1886 fastlagde man Plan for Salmebogens Inddeling. Prahl overtog Indledningen, Søndagssalmerne, Kirken, Jesu Efterfølgelse, Kærlighed til Gud og Kærlighed til Næsten. Nielsen fik en Del af Afsnittet Bod og Tro, aandelig Frimodighed, Bøn og Aarvaagenhed, kristelig Kamp og Sejr. Clausen paatog sig Afsnittene Kors og Genvordighed, Guds Lov og Tak og „De sidste Ting“.

Efter at Kaftan var bleven udnævnt til Generalsuperintendent i Slesvig, blev det jo hans Sag at lede Arbejdet med at forme Salmebogen. „Kaftan var en meget liberal Formand og god at komme af Sted med“ (P. Skau). Grev Schack kendte Kaftan godt fra den Tid, han var Provst i Tønder; han bad nu om, at Møderne maatte blive holdt paa Schackenborg i Stedet for paa et Hotel — et Tilbud, som alle Kommissionens Medlemmer modtog med Glæde. Her var baade Ro, Hjerterum og Husrum.

26. Juni 1888 var Salmebogen færdig og renskrevet. Renskrivningen var besørget af Lærer Holm i Møgeltønder (senere Haderslev), som Pastor Prahl kendte som særlig dygtig til det Arbejde.

13. August fandt et Møde om Melodierne Sted. Da Grev Schack var bortrejst, holdtes det i Haderslev. Paa dette Omraade var Pastor Prahl den særlig kyndige. Ved den Lejlighed blev syv Salmer udskudt, mest „aandelige Sange“. Af saadanne blev der dog 50 i Behold, men derunder staar saa lødige Salmer som: „Denne er Dagen“, „Guds Menighed syng“, „Hyggelig rolig“, „Blomstre som en Rosengaard“, „I al sin Glans nu straalers Solen“, „Alt staar i Guds Faderhaand“ og „Den store hvide Flok“.

Ogsaa Bearbejdelsen af den liturgiske Del var overladt Pastor Prahl, der vistnok var den eneste kyndige paa det Omraade. Efter Anmodning havde han taget det mest anvendte af danske Messesange med. Under sit Arbejde hermed blev

han overrasket af den Rigdom, der fandtes. Han var næsten bange for at nævne meget af det, han havde fundet, som dansk. Det kunde gerne fra begge Sider blive brugt i den politiske Agitation og derved blive til Skade for Salmebogen og dens Indgang. Saa omhyggelig var man!

Skønt ingen af Salmebogskommissionens Medlemmer var Tilhænger af Grundtvig, ja skønt der vel næppe var nogen af dem, der kendte synderlig til ham og hans Gerning — det skulde da være Pastor Clausen og P. Skau — saa viste det sig, da de var naaet nogenlunde til Ende, at de havde faaet mange flere af hans Salmer med, end de havde tænkt sig.¹⁴⁾ Han havde simpelt hen ikke været til at undgaa, skriver Grev Schack til Kaftan. Ganske vist var han nu stærkt repræsenteret, men det kunde dog ikke gaa an at stryge nogle af hans Salmer, der var bleven valgt for deres gode Indholds Skyld. Det kunde let, „og maaske ikke uden Grund“, blive anset for et politisk Skaktræk, som vilde skade Salmebogen, og hvad værre var, Menighedslivet. Iøvrigt er Myndighederne jo selv Skyld i det ved at presse paa med saa forhastet Trykning.

Omtrent ved samme Tid skriver Pastor Prahll til Kaftan, at 300 Numre stammer fra Pontoppidan, mens desuden mange er fra Reformationstiden.

Henved 200 er fra 19. Aarhundrede, ca. 300 har nordslavigsk Salmebog fælles med Roskildekongvent, deraf 91 helt ordret. Der er 91 af Grundtvig, 90 af Brorson, 51 af Kingo og 29 af Ingemann.

I November 1888 drøftede man fra tysk Side Salmerne: „Behold os Herre ved dit Ord“ og „Lover Gud, I Christne fromme“. Det var især Vendingerne: „Trods Pavens Løgn og Tyrkens Mord“ og „Men, trods Band og Pave, Herren lod sit Guld opgrave“ og „Paveløgn og Munkedrømme“. Konsistoriet havde til stor Forundring for Greven og hele Kommissionen

¹⁴⁾ P. Skau: Grundtvig slog igennem ved hans Bearbejdelser af »Davids Salmer«, hvor næsten alle hans Oversættelser fra Grundsproget erklæredes for de bedste.

taget Anstød af „Løgn“, men ikke af „Mord“. Ministeren ligeledes. Kaftan forsvarer dog de to Salmer, som da ogsaa blev optaget uforandret.

Midt i Maanedens meddeler Kaftan Konsistoriet, at Bogen er færdig til at forsendes. Konsistoriet opfordrede straks Provsterne til at forberede Indkaldelsen af Provstisynoderne.

Salmebogen indføres.

I første Halvdel af Julemaanedens 1888 holdt Provstisynoderne Møde. Tønder lagde for 7. Decbr. Her blev Forslaget rost af mange, men ogsaa kritiseret paa flere Punkter. Ved Afstemningen blev Bogen dog anbefalet til Indførelse. Kun et af Sognene — Højer — ønskede ikke at indføre den, men holdt længe fast ved Meyer-Boesen.

Et Par Dage senere holdtes Haderslev Provstisynode. P. Skau havde i et Brev til Kaftan omtalt, at der paa et privat Møde af Synodemedlemmer var megen Stemning for Salmebogen, ja fuld Enstemmighed om at godkende den, men at der kunde ventes Modstand fra enkelte Præster; maaske var det godt, om Kaftan vilde paavirke Provsten. Paa Synoden gik det som ventet: Fra Præsternes Side kom der megen Kritik til Orde (Provst Valentiner havde her flere Venner mellem Præsterne end paa de andre Egne), men samtidig var det danske Element her saa stærkt, at det tog Luven fra den tyske Modstand og udtalte sig for Indførelse af den ny Salmebog. Det befød heller ikke saa lidt, at de Danske her havde lettere ved at komme i Forbindelse med salmekyndige Nord for Grænsen end Folk paa andre Egne. Det havde de ganske vist ogsaa i Tørninglen, men der havde en stor Del af de mest kirkeligt vaagne og salmekyndige forladt Statskirken og var gaaet over til Frimenighederne i Rødding, Bovlund og Forballum, som havde forsynet sig med Grundtvigs Festsalmer. Man vilde vel ikke engang have fundet sig i det, hvis disse havde blandet sig i et saadant Spørgsmaal, der alene vedkom Statskirken. Fra

tyisk Side ankede man i Haderslev som andre Steder over, at Tiden til Udarbejdelsen havde været for kort, og at det samme nu var Tilfældet med Tiden til Bedømmelsen af det foreliggende Arbejde. Man foreslog derfor en Frist til 1. Marts. Dette Forslag blev støttet af Provst Müller i Haderslev.

Som den sidste Synode behandlede Tørninglen Salmebogen i Gram 14. December. Her blev Forslaget varmt anbefalet af Gdr. Rs. Hansen, Kastrup. Provsten sluttede sig helt til ham, og hele Forsamlingen fulgte med, selv om mange var godt tilfreds med Roskilde Konvents, der var indført i 11 af Provstiets Sogne.

Topsø skriver, at Synoden i Sønderborg krævede enkelte mindre Forandringer af Hensyn til den evang.-christel. Salmebog, som den her skulde afløse. P. Skau meddeler (3/4 89): Vi bekvemmede os til at tage nogle, som tillige findes i Rosk. Konv., af de mest uskyldige.

Konsistoriet var rask paa Færde med en Tak til Synoderne, sendt gennem Provsterne; det havde ikke alene hurtig Ekspedition at takke for, men hvad mere var: venlig Modtagelse af Salmebogen.

Provst Kier var meget imod Titlen „Evangelisk-Luthersk Salmebog for Nordslesvig“, som man havde tænkt at kalde den, hvad der var meget nærliggende. „Nordslesvig“ var et Begreb for sig, som paa ingen Maade maatte blive officielt anerkendt. Han vilde derfor have den kaldt: „Psalmebog for dansktalende Menigheder i Provinsen Slesvig-Holsten“. Denne ramme Slesvigholstenisme blev dog ikke godkendt i Kommissionen. Pastor Prahl vidste ikke, hvad „Provinsen“ skulde der. Vilde man ikke have „Nordslesvig“, kunde man jo sætte „dansktalende Menigheder i Slesvig“. At nævne Holsten i den Forbindelse var meningsløst. For Resten betød det hele ikke meget. Titlen blev „Evang.-luth. Psalmebog for de dansktalende Menigheder i Slesvig“, men Mand og Mand imellem blev den ogsaa før Genforeningen kaldt „den sønderjydske Salmebog“.

Det Arbejde, her var gjort, roser *K a f t a n* højt i sine „Oplevelser og Iagttagelser“: „Den Salmebog, der blev Frugten af denne Kommissions Arbejde, var et udmærket Værk. Kun sjældent er et Kommissions-Arbejde bleven modtaget med saa stor Glæde og fastholdt saa taknemmeligt af dem, det var bestemt for, som denne nordslesvigske Salmebog. I kort Tid erobrede den hele Omraadet. Endog fra Danmark hørtes der Røster, der lovpriste den, til Dels i høje Toner. Jeg personlig har ingen Del i den. Jeg har kun ledet Arbejdet og givet Udslaget i forskellige Spørgsmaal. Men det er for mig en stadig Glæde at have været medvirkende ved dette Værk, om end i beskeden Grad“.

T o p s ø e skriver: „Det maa erkendes, at Arbejdet var lykkedes over Forventning, og at der var udarbejdet en Salmebog, som var bedre end nogen af dem, der endnu er i almindelig Brug i Kongeriget, en Salmebog, der har bevaret af gamle Salmer saa godt som alt, hvad der endnu var i levende Brug og havde hævdet sit Værd gennem Tiderne, og dertil har den føjet et righoldigt Udvalg af de bedste nye danske Salmer, særlig Grundtvigs“.

Den endelige Vedtagelse fandt Sted paa *P r o v i n s s y n o d e n i R e n d s b o r g* 28.—29. Marts 1889. Grev Schack og P. Skau var lige indvalgt for denne Sags Skyld. Det Udvalg, der lagde Sagen til Rette for den endelige Behandling i Provinsynoden, bestod af Pastor Nielsen, Sommersted, Amtsråd Fischer, Pløn, Gdr. H. Nissen, Viby, og Grev Schack med Provst Kier, Tønder, som Sekretær.¹⁵⁾ Ved første Behandling var der almindelig velvillig Stemning for den; baade Præster og Lægmænd erklærede, at den her foreliggende Salmebog var meget bedre end den nye tyske, der var bleven vedtaget af Pro-

¹⁵⁾ Vi sørgede for at faa Folk valgt ind i Udvalget, som vi forud vidste var Bogen velvillig stemt, idet vi havde en stille Angst for, at vi havde taget for mange med af Grundtvig. Det gik bedre, end vi troede. Udvalget slettede rigtignok 2 af Grundtvig, men optog som nye 4 andre af ham, saa det fik en god Udgang. (P. Skau til *Topsøe*.)

vinssynoden i 1883. De holstenske og særlig de lauenborgske Præster var slaaet af Forundring over den Sagkundskab og Dygtighed, hvormed de danske Lægmand virkede for denne Sag. — Den endelige enstemmige Vedtagelse fandt Sted den følgende Dag (29. Marts). Af de danske Synodemedlemmer talte kun Konsul Amorsen, Haderslev, der udtrykte sin Paaskønnelse af den loyale Imødekommenhed, som var blevet denne Sag til Del fra de forskellige Sider; han bragte Kommissionen en varm Tak for dette Arbejde, som den havde gjort færdig paa tre Aar. — Kort efter blev Salmebogen autoriseret (allerhøjest godkendt) af Regeringen, hvorefter den i 1890 blev udgivet af Konsistoriet i Kiel.

Efter at P. Skau paa Opfordring af Pastor Lawaetz i Ulkebøl i Februar 1891 i en Artikel, som blev optaget i alle de danske Blade i Nordslesvig, havde opfordret Menighederne til at indføre Salmebogen, og der ligeledes i „Nordslesv. Søndagsbl.“ for 29. Marts havde staaet en velvillig og anbefalende Anmeldelse (af V. T.), blev den indført i de allerfleste Menigheder, kun faa Steder modsatte Kirkeforstanderskabet sig dens Indførelse (Abild, Burkal, Ravsted, Højst og Højer, hvor Tyskerne allerede da havde Overtaget, samt Randerup). Ogsaa her var der saadan Fart paa, at Konsistoriet i Kiel allerede i November 1891 kunde meddele, at 97 af de 111 Sogne med dansk Kirkesprog havde vedtaget at indføre Salmebogen. I Vilstrup skulde den dog bruges jævnsides med Pontoppidan. I Aabenraa, Varnæs og Uge vilde man se det paa, fordi man for faa Aar siden havde indført Meyer-Boesens, i Nørborg, fordi man for 30 Aar siden havde indført Roskilde Konvent.

V. Topsøe skriver:

»Salmebogen staaer som et smukt Vidnesbyrd om, hvad der under vanskelige Forhold har været muligt at opnaa ved Befolkningens eget Initiativ og ved en klog, besindig Udnyttelse af Forholdene.... Naar der nu foreligger en ny dansk Salmebog, saa god som man under de nuværende Forhold med Billighed kunde ønske den og i Stand til at vinde Tilslutning fra de forskellige Sider i Menigheden, har dette sin store Betydning i kirkelig Heseende. Arven fra

Fortiden, de Salmer, der har været Fædres Lys i trange Tider, blev reddet fra Forglemmelse; i en forbedret Skikkelse, rensset for senere Tidens Forvanskninger lyder de atter paa Menighedens Tunge. Til- lige er der optaget mange nye Salmer, hvorved der aabnes Mulighed for en inderligere Forbindelse med og Befrugtning af det vakte kir- kelige Liv i Kongeriget. Salmebogen er af ægte luthersk Aand paa en Tid, hvor den prøjsiske Unionskirke har Vind i Sejlene og be- hersker det teologiske Fakultet i Kiel; Salmebogen kan tjene som et Værn mod denne Retning, paa lignende Maade som Pontoppidan i sin Tid var et Værn mod den gamle Rationalisme. Men det har ogsaa stor Betydning i folkelig Henseende. Jo mere kendt og ud- bredt de danske Salmer bliver, des mere vil ogsaa det folkelige Liv og Sammenholdet styrkes derved.«

Efter at have peget paa en Række Salmer, der savnes, slut- ter Topsøe:

»Forhaabentlig kan der engang komme andre og lykkeligere Ti- der, da det vil være muligt at tilvejebringe et Tillæg, der kan samle de bedste af disse og derved udfylde de Mangler, der endnu klæber ved Salmebogen«

— en liflig Profeti om A m m u n d s e n s G e n f o r e n i n g s -
t i l l æ g af 1925.

Efter at denne Afhandling var skrevet, er det store F o r a r b e j d e, som de sønderjydske Menighedsraads Salmebogskommission har udført, fremlagt. I Beretningen medde- ler dens Formand Pastor A. M a l l i n g en Del Bidrag til den Salmebogshistorie, vi her har beskæftiget os med. Han skriver:

Den nordslesvigske Salmebog udmærker sig ved sit h i -
s t o r i s k e P r æ g. Udvalget vilde hellere bevare noget gam-
melt i en nænsomt restaureret Form end eksperimentere med
noget nyt. Ikke sjældent optog man gamle Salmer i Land-
stads Tekst, og flere af hans egne Salmer gled med; derved
er den nordslesv. Salmebog bleven den danske Salmebog, der
har den videste nordiske Horisont. — G r u n d t v i g s Salmer
kom godt med og ofte med en fortrinlig Tekst, selv om man
af og til kunde vige tilbage for hans kraftige folkelige Vendin-
ger. — Den har bevaret en stor liturgisk Arv. — Frem for alt

er den evangelisk-luthersk. — Derimod er det paa-faldende, i hvor høj Grad bibelhistoriske Salmer mangler.

Den nordslesvigske Salmebog er en virkelig dansk Salmebog. Alle Udvalgets Medlemmer har haft den rent saglige Indstilling, at Opgaven var at skabe en dansk Salmebog. Paa et Synodemøde, hvor Salmebogsudkastet blev drøftet, skal Pastor Obbarius fra Hammelev have sagt: „Der er so mange Fughle und so mange Blomster i den Salmebog“, hvortil Pastor Nic. Nielsen svarede: „Jeg vil gøre Pastor Obbarius opmærksom paa, at Salmerne ikke alene skal være rimede Prædikener, men Poesi.“ Den lyriske Tone er stærkere i danske end i tyske Salmer. Paa enkelte Steder rettede man de danske Salmer af rent nationale Hensyn. Det gik ikke an at synge om Kristus, at han „fo'r til Himmels hvid og rød“. — Den nordslesvigske Salmebog var kommen til Sønderjyderne som en god Gave, og den blev et nationalt Fristed omtrent samtidig med, at det danske Sprog blev fortrængt fra Skolen.

Dette svarer nøje til, hvad V. Topsøe skrev i et privat Brev til P. Skau (9/1 89): „Underligt skulde det jo være, om Prøjserne paa samme Tid, som de forbyder og udrydder Dansken i Skolerne, vilde taale, at det oplives i Kirken, thi at denne Salmebog, hvis den bliver indført, vil være en udmærket Støtte i national Henseende, kan jo ej betvivles. . . . Men der har jo aabenbart været en saadan vidunderlig Lykke og Velsignelse over den Salmebogssag. . . . Det er jo dog ogsaa Guds Sag, h a n s Ære og h a n s Rige, det gjælder“.
